

Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi

Journal of Qur'an and Sunnah Studies

مجلة دراسات القرآن والسنة

&&&

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kursad>

e-ISSN: 2791-8726 82

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2025 (Eylül/September)

Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi el-Amâsî'nin (öl. 1167/1753) *Risâle fî Ecvibeti Mesâil Mimmâ Yete'alleku bi Vücûhi'l-Kur'ân* Adlı Eserinin Tahlili

Analysis of Yusufefendizade Abdullah Hilmi el-Amasi's (d. 1167/1753) Work Named Risale fî Ecvibeti Mesail Mimma Yete'alleku bi Vücûhi'l-Kur'an

Murat AKKUŞ

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî ABD, Balıkesir/Türkiye. Associate Professor, Balıkesir University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Qur'an Qarim Qiraah and Qiraah Science, Balıkesir/Türkiye.

muratakkus114@hotmail.com

0000-0002-3268-1053

Mustafa ŞEN

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî ABD, Amasya/Türkiye. Associate Professor, Amasya University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Qur'an Qarim Qiraah and Qiraah Science, Amasya/Türkiye.

mustafa.sen@amasya.edu.tr

0000-0003-4763-0328

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 29/05/2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 24/07/2025

Yayın Tarihi/Date Published: 30/09/2025

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. /It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out this study and that all the sources used have been properly cited.

Etik Kurul: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

İntihal Denetimi: Yapıldı.

Etik Bildirim: ahmetzdmr@hotmail.com

Öz

Amasyalı Yûsufefendizâde kıraat ilminin gelişmesine büyük katkı sağlayan Osmanlı âlimlerinden birisidir. Kıraat ilminde "İstanbul târîki"ne mensup olan Yûsufefendizâde aynı zamanda bu târikin bir kolu olan "İtilâf mesleği"nin de kurucusudur. Yûsufefendizâde'nin şeyhülkurrâ olan babası ve reîsülkurrâ olan dedesi aracılığıyla İbnü'l-Cezerî'ye kadar ulaşan bir silsileye sahip olması, onun bu ilim dalındaki şöhretinin ve öneminin kaynağını vurgulamaktadır. İncelenen *Risâle fî Ecvibeti Mesâil Mimmâ Yete'alleku bi Vücûhi'l-Kur'ân* adlı eser, Vezir Ebû Nâile Abdullah Paşa'nın kıraat vecihleri ile ilgili sorduğu sorulara müellifin verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Ancak metinde belirtilmeyen bu soruların neler olabileceği verilen cevaplar değerlendirilerek tespitte çalışılmıştır. Cevaplara bakılınca kıraat uygulamalarındaki tüm konulara yer verilmesinden ziyade müşkil sayılabilecek konulara eserini izah getirdiği görülmüştür. Bu müşkiller daha çok farklı vecihler barındırıyor olması hasebiyle Verş rivâyeti ile ilgilidir. Ancak eserde Kâlûn, Ebû Amr, Sûsî, İbn Âmir, İbn Zekvân ve Hallâd gibi kârîlerle ilgili az sayıda sorulara da cevaplar verilmiştir. Ruhsat yerine azîmet metodunu tercih eden Yûsufefendizâde'nin eserinde, kıraat öğretiminde pek değinilmeyen vecihlere de yer vermesi sebebiyle risalenin incelenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Müellif, günümüz kıraat eğitiminde hâlen kullanılan feth, taklîl, imâle, sîla, med gibi kavramların yanı sıra kullanılmayan tatvîl, tevsît gibi kavramlara da yer vermiştir. Alanla ilgili çok zengin kaynaklardan istifade ile eserini oluşturan müellif, vecihler arasında zaman zaman tercih ve tenkit yapmakta bazen de iki vecih arasında uzlaştırma yolunu seçmektedir. Bu makalenin amacı ise, Vezir Ebû Nâile tarafından sorulan muhtemel soruları tespit etmek ve Yûsufefendizâde'nin verdiği cevapları tahlil etmektir. Öncelikle çalışmada, müellifin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, risâlede istifade edilen kaynaklar, muhtemel sorular tespit edilmiş ve vecihler tahlil edilmiştir. Eserde verilen vecihlerin ve kavramların günümüzdeki kıraat uygulamalarıyla örtüştüğü görülmüş hem kitabi hem şifahi olarak âlimlerin kıraat ilmi konusunda son derece titiz davrandıkları ve bu ilmin kendilerinden sonraki nesillere aktarılması hususunda azami gayret sarfettikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Yûsufefendizâde, Vücûhu'l-Kur'ân, Vezir Ebû Nâile.

Abstract

Yusufefendizade of Amasya is one of the Ottoman scholars who contributed significantly to developing the science of Qiraat. Yusufefendizade, who belonged to the 'Istanbul tariq' in the science of Qiraat, was also the founder of the 'Itilaf maslaq', a branch of this tariq. The fact that Yusuf Efendizâde had a lineage reaching back to Ibn al-Jazari through his father, who was a sheikh al-kurrâ, and his grandfather, who was a reis al-kurrâ, emphasizes the source of his fame and importance in this branch of science. The analyzed work, *Risâle fî Ajwibeti Masâ'il Mimmâ Yete'alleku bi Bodhûhi'l-Qur'ân*, consists of the author's answers to the questions asked by the Vizier Abû Nâile Abdullah Pasha about the variations of qiraat. When the answers are examined, it seems that the work explains the issues that can be considered ambiguous rather than including all the problems in the Qiraat practices. These questions are mostly related to the narration of Verş, as it contains different variants. However, the work provides answers to a small number of questions about qarîs such as Kâlûn, Abû 'Amr, Sûsî, Ibn Amir, Ibn Zakwân, and Hallâd. Since Yusufefendizade, who prefers the method of azîmet instead of ruhsat, also includes wajihis that are not often mentioned in the teaching of qiraat in his work, it is thought that the analysis of the treatise will contribute to the field. The author has included concepts such as fath, taqlîl, imâla, sîla and med, which are still used in contemporary Qiraat education, as well as concepts such as tatvîl and tawsît, which are not. The author, who created his work by utilizing rich sources related to the field, sometimes makes a preference and criticism between the wajihis and sometimes chooses the reconciliation way between the two wajihis. The aim of this article is to identify the possible questions asked by the Vizier Abû Nâile and to analyze Yusufefendizade's answers. First of all, the study provides brief information about the author's life and works, identifies the sources used in the treatise, identifies possible questions, and analyzes the wajihis. It has been seen that the wajihis and concepts given in the work overlap with today's Qiraat practices, and it has been understood that the scholars were extremely meticulous about the science of Qiraat, both in the book and orally, and that they made the utmost effort to pass this science on to the next generations.

Keywords: Qur'an, Qiraat, Yusufefendizade, Wujûh al-Qur'an, Vizier Abû Nâile.

Giriş

Kıraat ilmi, Kur’ân kelimelerinin okunma biçimini ve bu kelimelerdeki ihtilâfî râvilerine nispet ederek bildiren bir ilimdir.¹ Kur’ân lafızlarının okunuşunda ve iskeletinde meydana gelen vecihler/farklılıklar da kıraat ilminin kapsamı içerisinde değerlendirilir.² Bu vecihlerin okunma keyfiyeti, isnâdı, dereceleri ve tercihi ile ilgili çalışmalar, tahrîrât alanı içerisinde yer almaktadır. Tahrîrât çalışmaları, Kur’ân lâfzının kıraatine dair sahih rivâyetlerin muhafazasına ve olduğu gibi intikaline gayret göstermektedir.³

18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olan Yûsufefendizâde kıraat ilmi yanında tefsir, hadis, dil ve edebiyat alanlarında da önemli eserler vermiştir. Öncelikle çalışmamızda, müellifin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilecek, ardından risâlede istifade edilen kaynaklar ve muhtemel sorular tespit edilecek ve daha sonra da vecihler tahlil edilecektir. Çalışmada esas alınan nüsha Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 5824/3 numara ile kayıtlı olan nüshadır. Ancak yer yer İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Koleksiyonunda 812/1 numara ile kayıtlı olan nüshaya da müracat edilecektir. Çalışmanın son aşamasında karşılaştığımız Ömer Yûsuf Abdulganî Hamdân tarafından *Ecvibetü Yûsufefendizâde alâ ‘iddeti mesâil fi mâ yete’alleku bi vucûhi’l-Kur’ân* adıyla tahkik edilen eserden de istifade edilecektir. Çalışma müellife sorulan muhtemel soruların tespiti ve cevapları ile sınırlı olacaktır. Yûsufefendizâde ve eserleri hakkında pek çok çalışma olmasına rağmen ele aldığımız eseri hakkında sadece tahkik çalışması mevcuttur. Ali Öge’nin *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde’nin Kıraat İlmindeki Yeri* (Konya: Hüner, 2015); “Amasyalı Âlim Yusuf Efendizâde’nin Kıraat İlmine Dair Eserlerinin İncelenmesi”, *Uluslararası Amasya Alimleri Sempozyumu*, ed. Şuayip Özdemir vd. 187-194. (Amasya: Amasya Üniversitesi Yayınları, 2017; “Osmanlı Dönemi Kıraat Eğitimi -XVIII. Yy. Âlimlerinden Yusuf Efendizâde Örneği”, *II. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Barış Sempozyumu*. ed. Muhittin Okumuşlar. 365-376. Konya: Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yay., 2016 künyeli çalışmaları, Halit Özkan’ın “Yûsufefendizâde”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 44/41. İstanbul. TDV yayınları, 2013 adlı ansiklopedi maddesi ve Ahmet Gökdemir’in “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsufefendizâde’nin Konuya Dair Tepkisi”. *Marife* 19/1 (2019), 67-81 adlı makalesi bu çalışmalardan bazılarıdır. Ayrıca Amasya İlahiyat Dergisi 2024 tarihinde 23. Özel sayısını Yûsufefendizâde’ye ayırmıştır.⁴ İncelediğimiz eserle ilgili tek çalışma Ömer Yûsuf

¹ Ebû’l-Hayr İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukriîn ve mürşidü’t-tâlibîn* (B.y.: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/1999), 9; Şuayip Karataş, *İmam Ya’kûb Kıraatinin Özellikleri ve Delilleri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021), 12-13.

² Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fi ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Fevâz Ahmed Zümerlî (Beyrut: Dâru’s-Selâm, 1415/1995), 1/336.

³ Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 86.

⁴ İlgili derginin özel sayısının Yûsufefendizâde’yi konu eden çalışmaları için bk. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amailad/issue/86156>.

Abdulganî Hamdân tarafından *Ecvibetü Yûsufefendizâde alâ 'iddeti mesâil fî mâ yete'alleku bi vucûhi'l-Kur'ân* adındaki tahkikidir.

Ele alınan Yûsufefendizâde'nin *Risâle fî Ecvibeti Mesâil Mimmâ Yete'alleku bi Vücûhi'l-Kur'ân* adlı eseri de tahrîrât çalışmaları kapsamında değerlendirilebilir. Tahrirat çalışmalarıyla ilgili akla gelebilecek soruların cevaplarına bir örnek teşkil etmesi yönüyle risale kıraat ilmine katkı sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Vezir Ebû Nâile tarafından sorulan muhtemel soruları tespit etmek ve Yûsufefendizâde'nin verdiği cevapları tahlil etmektir.

1. Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi el-Amâsî'nin (öl. 1167/1753) Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Tam adı Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi b. Muhammed b. Yûsuf el-Amâsî olan müellifin doğum yeri ve tarihi konusunda farklı bilgiler mevcuttur. Müellifin 1085/1674 Amasya⁵ ve 1060/1650 Amasya Fethiye Mahallesi doğumlu olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bütün icâzetnâmelerde Yûsufefendizâde için "el-Amâsî" nisbesinin kullanıldığı bildirilmektedir.⁶ Bunlardan başka Yûsufefendizâde'nin, babasının imamlik vazifesinden dolayı 1066/1656 yılında İstanbul'da doğduğu bilgisi de mevcuttur.⁷ Yûsufefendizâde babası Mehmed Efendi'nin şeyhülkurrâ ve dedesi Yûsuf Efendi'nin de reîsülkurrâ olması hasebiyle ilk eğitimini kıraat alanında aldığı anlaşılmaktadır.⁸ Müellifin bizzat kendi ifadesiyle bu ilimdeki icâzet silsilesinin babası ve dedesi yoluyla İbnü'l-Cezerî'ye (öl. 833/1429) ulaştığı belirtilmektedir.⁹ Müellif ayrıca çeşitli hocalardan Arapça, edebiyat, tefsir, hadis, akîl ilimler ve hat dersi almıştır.¹⁰ Yûsufefendizâde imamlik, şeyhülkurrâlık, reîsülkurrâlık, saray hocalığı ve saray kütüphanesi hafızlığı vazifelerinin yanında çeşitli

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz vd. (İstanbul: Meral Yayınları, ts.), 1/471; Ömer Nasuhi Bilmen, *Tabakâtü l-müfessirîn* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1974) 2/719; Muhammed Hayrüddîn ez-Zirikî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 4/130.

⁶ Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yasar, *Amasya Tarihi* (Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları, 2007), 9/67-69.

⁷ Fındıklı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-şekâik fî hakki ehli'l-hakâik*, haz. İsmet Yıldırım (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 212; Halit Özkan, "Yûsufefendizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2013), 44/41.

⁸ Bursalı, *Osmanlı müellifleri*, 1/471.

⁹ Abdullah Hilmi el-Amâsî, Yûsufefendizâde, *Risâle fî evvibeti mesâil mimmâ yete'alleku bi vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 153a.

¹⁰ Özkan, "Yûsufefendizâde", 44/41.

meclislerde tefsir dersleri yapmış ve vaazlar vermiştir.¹¹ Yûsufefendizâde (1167/1753) yılında İstanbul’da vefat etmiştir.¹²

1.2. Eserleri

Çok yönlü bir âlim olan müellif daha çok hadis, tefsir ve kıraat alanıyla ilgili eserler vermiştir. Başlıca eserleri şunlardır:¹³

Beyânü merâtibi’l-medd fî kırâ’âti’l-e’immeti’l-aşere, Bezlu nakdi’l-efkâr li-mutâle’ati metâli’i’l-envâr, el-İşkâlât fî’l-kırâ’e, el-Îtilâf fî vucûhi’l-ihtilâf, el-Kelâmü’s-senî fî mevlidi’l-Mustafâ, en-Nefhatü’l-Fâiha fî tefsîri sûreti’l-Fâtiha, Hâşiye alâ envâri’t-tenzîl ve esrâri’t-te’vîl, Hâşiye alâ hâşiyeti’t-tehzîb, Hâşiye alâ şerhi’l-akâ’idi’n-nesefiyye, İnâyetü’l-meliki’l-mün’im li-şerhi sahihi Müslim, Kâfiyenâme, Mes’eletü’l-ân fî ilmi vucûhi turuki’l-Kur’ân, Mi’râciyye, Mürşidü’t-talebe ilâ izâhi vucûhi ba’zi âyâti’l-kur’âniyye min turuki’t-tayyibe, Necâhu’l-kârî li-sahîhi’l-Buhârî, Risâle fî halli ba’de’l-işkâlât, Risâle fî merâtibi’l-med fî kırâ’âti’l-e’immeti’l-aşer, Risâle fî tahkiki ba’zi vucûhi’l-kırââti’l-mezkûre fî ş-Şâtıbiyye, Risâle fî vakfi’l-hemze, Risâle fî reddi’l-kırâ’eti bi’ş-şevâz, Risâle fî halli müşkilati’ş-Şâtıbi, Risâle fî vahdeti’l-vucûd, Risâle harfi’d-dâdi’s-sahîha, Risâletü’r-reddiye fî harfi’d-dâd, Şerhu tayyibeti’n-neşr fî’l-kırâ’e, Şerhü’l-manzûme fî’l-kırâ’ât, Ta’lîka alâ kavli’l-beyzâvî “ve lâ yecûzu en yekûne bedelen”, Ta’lîka alâ tefsîri’l-kâzi fî kavlihî te’âlâ tâ-hâ mâ enzelnâ aleyke’l-kur’âne li-teşkâ, Tefsîru sûreti’l-Beled ve’l-Kevser ve Zehratü’l-hayâti’d-dünyâ.

2. Risâle fî Ecvibeti Mesâil Mimmâ Yete’alleku bi Vucûhi’l-Kur’ân

2.1. Eserin Tavsifi

Tarafımızca tespit edildiği kadarıyla eserin Türkiye’de iki yazma nüshası bulunmaktadır. Birincisi İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Koleksiyonunda 812/1 numara ile kayıtlıdır. Arapça nesih hattıyla bir mecmua içerisinde yazma halinde bulunan eser 8 varak (1b-8a) olup satır sayısı 23’tür. Bu nüsha yazma eserler veri tabanında *Vücûhu’l-Kur’ân* adıyla kayıtlıdır.¹⁴

İkinci nüsha ise Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 5824/3 numara ile kayıtlıdır. Aynı şekilde Arapça nesih hattıyla bir mecmua içerisinde yazma halinde

¹¹ Bursalı, Osmanlı müellifleri 1/471; Özkan, “Yûsufefendizâde” 44/41-42; Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsufefendizâde’nin Konuya Dair Tepkisi”, *Marife* 19/1 (2019), 69-70.

¹² İsmet Efendi, *Tekmile*, 253; Abdîzâde, *Amasya Tarihi*, 9/68.

¹³ Eserler için bk. Ziriklî, *el-A’lâm* 4/130; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-Arifin* (İstanbul: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabi, 1951), 1/482; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu’cemu’l-müellifin* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1951) 6/145; Bilmen, *Tabakâtü’l-müfessirîn*, 2/342.

¹⁴ Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi el-Amâsî, *Vücûhu’l-Kur’ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 283074).

bulunan eser 23 varak (132b-154b) olup satır sayısı 15'tir (132b-150b yk., 15 st.). Bu nüsha ise yazma eserler veri tabanında *Mehâricü'l-hurûf* adlı mecmua içerisinde. Çalışmada esas aldığımız nüsha budur.¹⁵

Çalışmanın bitimine doğru eserin Ömer Yûsuf Abdulganî Hamdân tarafından *Ecvibetü Yûsufefendizâde alâ 'iddeti mesâil fî mâ yete'alleku bi vücûhi'l-Kur'ân* adıyla tahkik edildiğini öğrendik. Muhakkik ulaştığı iki nüshadan birincisinin “Melik Suûd Üniversitesi Yazmalar” bölümünde 24 numara ile kayıtlı olduğunu belirtmektedir. Bu yazma 15 satır (37a-60b) olup her satırda 9 kelime vardır. Hamdân'ın ifadesine göre bu yazmanın kim tarafından ne zaman yazıldığı belirtilmemektedir. Hamdân ayrıca eserin hattının düzgün ve açık olmasına karşın hatalarla dolu olduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Hamdân'ın esas olarak aldığı ikinci nüsha ise Kudüs'te “Dâru'l-Kütüb” kütüphanesinde Arapça yazmalar içeren “Yahûdâ” bölümünde Yûsufefendizâde'ye ait yedi eserle birlikte 641 numara ile kayıtlıdır (Yah. Ms. Ar.). İlgili eser, 14 varak (128b-144b) ve 19 satırdan oluşmaktadır. Hamdân, bu nüshayı esas almasına sebep olarak da nüshanın, ferâğ kaydına göre Yûsufefendizâdenin hayatta olduğu zamanda (H. 1143) yazılmış olmasını göstermektedir.¹⁷

2.2. Eserin Yazılış Sebebi

Çalışmada ele alınan eser Vezir Ebû Nâile Abdullah Paşa'nın (öl. 1148/1735) kıraat vecihleriyle alakalı yazılı olarak sorduğu sorulara müellifin verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Müellif, Vezir Nâile Paşa'nın kendisine kıraat vecihleriyle ilgili kapalı meseleleri içeren bir risâle gönderdiğini belirtir. Bu risâlede, Ebû Nâile Paşa müelliften bu müşkilleri çözmesini ister. Müellif, paşanın bu isteğini bir lütuf olarak ifade eder ve tevazu göstererek çok ehil olmadığını ama Allah'ın yardımıyla elinden geleni yapacağını belirtir. Yazdıklarının doğru da yanlış da olabileceğini çünkü kimsenin hatadan beri olmadığını ifade ederek ve hatalardan Allah'a sığınarak eserine/cevaplara başlar.¹⁸ Yûsufefendizâde eserin sonunda da bu konuya tekrar değinir.¹⁹

Müellif, eserin başında Paşa'nın ilim irfan sahibi olup kıraat vecihleri ilminde son derece mahir olduğunu bu nedenle de onun müşkil olarak gördüğü meselelerin isabetli olduğunu ifade eder.²⁰ Müellife göre bu müşkiller bazı çağdaş cahillerin hocadan

¹⁵ Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi el-Amâsî, *Risâle fî ecvibeti mesâil mimmâ yete'alleku bi vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 5824/3).

¹⁶ Ömer Yûsuf Abdulganî Hamdân, “Ecvibetü Yûsufefendizâde alâ 'iddeti mesâil fî mâ yete'alleku bi vücûhi'l-Kur'ân”, *Mecelletü'l-İmam eş-Şâtîbî*, 1429/2008), 334-335.

¹⁷ Hamdân, “Ecvibe”, 335.

¹⁸ Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi el-Amâsî, *Risâle fî ecvibeti mesâil mimmâ yete'alleku bi vücûhi'l-Kur'ân*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 133a-133b.

¹⁹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 151a.

²⁰ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 133b. Vezirin kıraat ilmine dair irşâdü'l-merîd ilâ bir eserinin olduğu belirtilmektedir. Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, 1/483.

müşâfehe/ağız yoluyla alınmaksızın doğru zannedilerek kıraat kitaplarının bilgisizce yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Yûsufefendizâde'ye göre kıraat ilmi, okuyanların ve okutanların azlığı sebebiyle zayıflamakta, hatta bitme noktasına gelmektedir.²¹ Müellifin, Abdullah Paşa'ya hayranlığının bir sebebi de kıraat ilmine rağbetin son derece azaldığı o dönemde paşanın uzmanlık derecesinde bu ilme vakıf olmasıdır.

Müellif, eserinin sonunda Abdullah Paşa'ya icazet vermesini de şöyle ifade eder: "Vezirdeki kabiliyeti ve arzuyu görünce ben de Şâtıbiyye, Teysîr, Dürre, Tahbîr, Tayyibetün'-neşr ve Takrîb'in içeriğinden bana sahih gelenleri vezirin benden rivâyet etmesi, okuması ve okutması için ona icazet verdim. Bu icazeti ondaki kabiliyeti ve arzuyu gördükten sonra silsileyi/senedi ezberlemek ve her daim hocalara dua etmek şartıyla Allah'tan hayırlısını isteyerek verdim."²²

2.3. Eserin Kaynakları

Müellif eserini oluştururken kendi dönemine kadar telif edilmiş kıraat kitaplarının çoğundan istifade etmiştir. Eserde bu kitapların isimleri ve karıştırılabileceklerin müellifleri de zikredilmektedir. Bu eserler ve müellifleri şu şekildedir:

1. Ebû Bekr b. Mücâhid (öl. 324/935), *Kitâbü's-seb'*.
2. Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân Nîsâbü'rî (öl. 381/992), *el-Gâye fi'l-kirâ'âtî'l-aşr*, *el-Mebsût fi'l-kirâ'âtî'l-aşr*.
3. Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (öl. 395/1004), *Câmi'u't-tevil fi tefsîri'l-Kur'ân*.
4. Ebü'l-Hasan İbn Galbûn (öl. 399/1009), *et-Tezkire fi'l-kirâ'âtî's-semân*.
5. Ebû Abdillâh Muhammed b. Süfyân el-Kayrevânî el-Hevvârî (öl. 415/1024), *el-Hâdî fi'l-kirâ'âtî's-seb'*.
6. Abdulcebbar b. Ahmed et-Tarsûsî (öl. 420/1029), *el-Müctebâ*.
7. Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (öl. 437/1045) *et-Tebîrâ fi'l-kirâ'âtî's-seb'*, *Tenbîh alâ usûli kirâeti Nâfi'*.
8. Ebü'l-Abbâs Mehdevî (öl. 440/1048) *el-Hidâye ilâ mezâhibi'l-kurrâî's-seb'*.
9. Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (öl. 444/1053), *Câmi'u'l-beyân fi'l-kirâ'âtî's-seb'*, *et-Teysîr fi'l-kirâ'âtî's-seb'*, *Müfredâtü's-seb'*, *el-İcâz ve'l-beyân fi usûli kirâ'ati Nâfi'*.
10. Ebü'l-Hasen İbn Fâris (öl. 450/1058), *el-Câmi*.
11. Ebû Tâhir İsmail b. Halef Sarakustî (öl. 455/1063), *el-Unvân fi'l-kirâ'âtî's-seb'*.

²¹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 133b-134a.

²² Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 151b.

12. Ebü'l-Kâsim Yusuf b. Ali b. Cübâre el-Hüzelî (öl. 465/1073), *el-Kâmil fi'l-kirâât*.
13. Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh Ruaynî el-İşbîlî (öl. 476/1084), *el-Kâfi fi'l-kirâ'âti's-seb'*.
14. Ebû Ma'şer Abdülkerîm b. Abdissamed b. Muhammed et-Taberî el-Kattân (öl. 478/1085), *et-Telhîs fi'l-kirâ'âti's-semân*.
15. Ebü'l-Hasen Ali b. Abdulganî el-Kayrevânî (öl. 488/1095), *Mukaddimetü'l-husrî*.
16. Ebû Tahir Ahmed b. Ali b. Abdullah b. Ömer İbn Sevvâr (öl. 496/1102), *el-Müstenîr fi'l-kirââti'l-aşr*.
17. Ebû Ali Hasen b. Halef b. Abdillâh Hevârî (İbn Büleyme) (öl. 514/1121), *Telhîsu'l-ibârât bi letâifi'l-işârât fi'l-kirââti's-seb'*.
18. Ebü'l-Kâsim Abdurrahmân b. Ebû Bekr Atîk b. Halef el-Kureşî es-Sıkillî (öl. 516/1123) *et-Tecrîd li bugyeti'l-mürîd*.
19. Muhammed b. Huseyn el-Kalânîsî (öl. 521/1127), *Kifâyetü'l-Kübrâ*.
20. Ebû Muhammed Abdullah b. Ali Bağdâdî (Sıbtu'l-Hayyât) (öl. 541/1146) *el-Kifâye fi'l-kirââti's-sitt, el-Mübhic fi'l-kirââti's-semân*.
21. Ebü'l-Keram, eş-Şehrezûrî (öl. 550/1155), *el-Misbâh*.
22. Ebü'l-Alâ el-Hemedânî (öl. 569/1173), *Gâyetü'l-ihisâr fi'l-kirââti'l-aşr li e'immeti'l-emsâr*.
23. Ebû Muhammed Kâsim b. Fîrruh eş-Şâtîbî (öl. 590/1194), *eş-Şâtıbiyye/Hirzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*.
24. Ebü'l-Kâsim Abdurrahman b. İsmail b. Osman b. Yusuf Safrâvî (öl. 636/1239), *el-İ'lân bi'l-muhtâr min rivâyâti'l-Kur'ân fi'l-kirââti's-seb'*.
25. Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (öl. 643/1245), *Fethu'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd*.
26. Ebû Abdullah Muhammed. b. Hasan el-Fâsî (öl. 656/1258), *Şerhu'l-Kasîde/Şâtıbiyye*.
27. Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267), *İbrâzü'l-me'ânî min hırzi'l-emânî fi'l-kirââti's-seb'*.
28. Ebû Muhammed el-Mâlikî (öl. 705/1305), *Şerhu't-Teysîr*.
29. Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî (öl. 732/1332), *Şerhu's-Şâtıbiyye*.
30. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429), *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr, Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr, et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*.

1.2. Eserin Muhtevası

Daha önce de belirtildiği gibi eser vücûhu'l-Kur'ân ile ilgili sorulan suallere cevap niteliğindedir. Müellif, cevaplara geçmeden önce, vücûhu'l-Kur'ân ilmine ilginin

azaldığını, bu alanda âlimlerin sayısının gittikçe düştüğünü ve harekeyle sâkini ayırt edemeyen cahillerin, metinlerden anladıklarının doğru olduğuna kanaat getirdiklerini ifade etmektedir.²³ Müellife göre, söz konusu cahiller doğru zannettikleri bilgileri ne kitaplardan ne de müşâfehe yoluyla hocalardan almışlardır. Hatta bu bilgileri kitaplardan veya hocalardan edinmiş olsalar bile, muhtemel mânalara dalarak hataya düşmektedirler. Müellif ilgili yanlışlıklara da iki misal verir:

Birincisi Hasan Basrî'nin *فَزَعُونَ* âyetindeki *ت/te* harfini kesre ile okumasıdır ki bu kıraat ittifakla şazdır. Müellife göre ilgili kelimenin, muzârî zannedilip *ت/te*'den birisinin hafzedildiğini düşünmek gramer kurallarına aykırıdır.²⁴

İkincisi ise *وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ* âyetidir. Tayyibe tarîkine göre Ya'kûb bu âyetin sonunda he üzerine sekte yapar. Müellif, bazılarının bunu *سَاهُونَ* kelimesine kıyasla sekte yaptıklarını ancak bunun fasit bir kıyas olduğunu belirtir. Onun, burada kastettiği Ya'kûb'un sektesinin beş esasından birisi de cemi müzekker salim olmasıdır. Dolayısıyla *وَيَمْنَعُونَ* kelimesi şekil olarak benzese de cemi müzekker salim olma şartını haiz değildir.²⁵ Müellifin, fasit kıyastan kastı bu olsa gerektir.

Yûsufefendizâde, bu misallerden sonra yukarıda da belirtildiği gibi sorulara değinmeden doğrudan cevaplara başlar. Bu kısımdan itibaren vezirin sorduğu muhtemel sorular müellifin verdiği cevaplardan tespit edilmeye çalışılacak ve bu cevaplar tahlil edilecektir.

Soru 1. Sizin mesleğinize göre Bakara sûresi 37. âyetindeki Verş rivâyetinde Ezrak tarîkiyle gelen kaç vecih okunmaktadır?²⁶

فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ²⁷

²³ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 133b-134a.

²⁴ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 134a.

²⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 134a.

²⁶ Şu sorular da ihtimal dahilindedir: 1. Bakara sûresi 37. âyetteki Verş rivâyetleri temel kıraat kitapları göz önünde tutulduğunda kaç vecih okunur? 2. Medd-i bedel ile zevât-i yâ'dan sayılan bir kelimenin bir araya gelmesine örnek olan Bakara sûresi 37. âyette Verş rivâyetinde kaç vecih vardır? 3. Medd-i bedel ile zevât-i yâ'dan sayılan bir kelimenin bir araya gelmesine örnek olan Bakara sûresi 37. âyette Verş'e göre niçin 6 vecih değil de 4 vecih okunmaktadır? 4. Medd-i bedel ile zevât-i yâ'dan sayılan bir kelimenin bir araya gelmesine örnek olan Bakara sûresi 37. âyette sizin mesleğinizde Verş'e göre niçin 6 vecih değil de 4 vecih okunmaktadır?

²⁷ el-Bakara 2/37.

Cevap 1. Yûsufefendizâde Verş rivâyetinin Ezrak tarîkiyle gelen dört vecih olduğunu söyler ve vecihleri şöyle sıralar:²⁸ Feth ile tatvîl²⁹, feth ile kasr, taklîl³⁰ ile tatvîl, taklîl ile tevsît.³¹

âyetindeki vecihler için şu bilgilere yer verilebilir:

فَتَلَّقَى kelimesinde zevât-ı yâ³² ve مَدَّ kelimesinde ise medd-i bedel³³ vardır. Kur'ân kıraatında iki özellikli kelime bir araya geldiği için çeşitli vecihler ortaya çıkar:

Feth ile Tatvîl Vechi: Yûsufefendizâde bu vechin *Hâdî*, *Hidâye* ve *Í'lân* isimli eserlerde yer aldığını, Şâtıbiyye ve İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'deki ifadesine göre de *Tebşıra*'da bulunan bir tarîk olduğunu belirtir. Buna göre âyet "فَتَلَّقَى" kelimesinde zevât-ı yâ'nın feth ile مَدَّ kelimesindeki bedelin tatvîli ile okunur. Müellif, aynı zamanda Verş'in râvilerinin tûlu zahiri anlamında alıp medd-i temkîn olarak yorumladığını fakat *Tebşıra*'nın ibaresinin zahirinden anlaşılana ise feth ile tevsît olduğunu söyler. Verş, Mısırlıların kendisinden rivâyet ettikleri şekliyle ilk geçtiği gibi fethi tatvîl ile; diğerleri de medd-i mutavassıt ile okumuşlardır. Bağdatlılar da Verş'ten "*Ben de onu med ile okudum*" sözünü aktarmışlardır.³⁴ Yûsufefendizâde, eserlerde yer alan ibarelerin zahirinden anlaşılana medd-i temkînden kastın işbâ'nın³⁵ biraz altı anlamında "tevsît" olduğunu söyler. Çünkü ilgili kitaptaki lafızdan medd-i mütevassıt ile okunacağı yorumu çıkmaktadır. Burada Verş'in dışındakilerin görüşü ise lafızdan anlaşılana med harfinin zatının gereğinin yerine getirilmesi gerektiğidir. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de Ebû Şâme'den naklen Mekki'nin bunların tamamını işbâ' ve tevessut ile okuduğunu söylemekteyse de

²⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 134b-135a.

²⁹ Sorunun cevabında verilen vecihler göz önünde bulundurulduğunda tetvîl kavramının tûl kavramıyla izah edilebileceği anlaşılır. Tûl ise med mertebelerinin en üst ölçüsünü belirtir. Bk. Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 150.

³⁰ Taklîl, küçük imâle olup, feth ile imâle arası bir okuyuştur. Bk. Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 63.

³¹ Tevsît kavramı da tevessut kavramıyla aynıdır. Med ile kasr arasındaki mertebedir. Ayrıca bu kelime için vustâ ve medd-i mütevassıt da denmiştir. Bk. Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 90.

³² Zevât-ı yâ: Yâ harfinden dönüştürülen elifleri (يَ ve مَوْيَ gibi) ya da müşebbeh bih'den dönüştürülen elifleri (بُشْرِي ve النَّصَارِي) ifade eder. Bk. Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 116.

³³ Bir kelimedede hemzenin med harfinden önce gelmesi halinde olan meddir. Yani bir kelimedeki hemzenin yerine ondan bedel elif, vâv ve yâ'nun getirilmesi, hemzenin öncesindeki hareketin cinsinden med harfine dönüştürülmesidir. Bk. Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 191.

³⁴ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 134b.

³⁵ Bir şeyi tam olarak yapmak, en son ölçüsüne göre uzatmak ve ferî medleri tabi med ölçüsüne göre istenilen ölçüye göre kadar uzatarak tamamlamaktır. Ayrıca ferî medleri altı hareke yani üç elif miktarı uzatmak; harekede ziyade yapmaktır. Bk. İbrahim b. Saîd Devserî, *Muhtasarü'l-ibârât li mu'cemi mustalahâtî'l-kıraât* (Riyad: Dâru'l-Hadârâ li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1429/2008), 24.

Yûsufefendizâde, ilgili ifadeyi Ebû Şâme'nin *Kasîdesi'*nin şerhinde bulamadığını ve ifadenin oradan çıkartılmasının vehm olduğunu belirtir. Ona göre tevessutun medd-i mutevassıt anlamında olması ve medd-i temkînin işbâ'ya hamledilmesidir.³⁶

Feth ile Kasr Vechi: Müellif bu vechin *Tezkire* ve *Telhîs-u İbn Büleyme'*de bulunduğunu ayrıca da *İ'lân* ve *Şâtıbiyye'*de yer alan vecihlerden biri olduğunu söyler. Buna göre âyet فَتَلَقَّى kelimesinde zevât-i yâ'nın feth ile مَدَّ kelimesindeki bedelin kasrı ile okunur. İlgili vechi, Dâni de İbn Galbûn'a okumuştur.

Taklîl ile Tatvîl Vechi: Yûsufefendizâde, bu okuyuşun *Unvân* ve *Müctebâ'*da yer aldığını, *İ'lân* ve *Şâtıbiyye'*deki vecihlerden biri olduğunu söyler. Bu bilgiye göre okuyuş “فَتَلَقَّى” kelimesinde zevât-i yâ'nın taklîli ve مَدَّ kelimesindeki bedelin tatvîli iledir.³⁷

Taklîl ile Tevsît Vechi: Bu kıraat Teysîr tarîkinden olup, *İ'lân* ve *Şâtıbiyye'*de geçen vecihlerden birisidir. İlgili vechi Dâni, Ebû'l-Feth Fârise ve İbn Hâkân'a okumuştur.³⁸ Verilen bilgilere göre vecih فَتَلَقَّى kelimesinde zevât-i yâ'nın taklîli ve مَدَّ kelimesindeki bedelin tevsîti iledir.

Yûsufefendizâde yukarıda yer verilen dört vechi kuvvetli olmasından dolayı tercih ettiklerini ve feth ile tevsît vechini (فَتَلَقَّى) kelimesinde zevât-i yâ'nın feth ile مَدَّ kelimesindeki bedelin tevsîti Şâtıbiyye'den ihtimalen çıksa ve İbn Büleyme'nin *Telhîs'*inde bulunsa bile- almadıklarını söyler. Bunun nedenini de ilgili vechin az okunmasına ve hatta tek kalmasına bağlar.³⁹

Konuyla ilgili müellifin verdiği son vecih ise taklîl ile kasr'dır. Yani “فَتَلَقَّى” kelimesinde zevât-i yâ'nın taklîli ile مَدَّ kelimesindeki bedelin kasrıdır. O, bu vechin Şâtıbiyye'den ihtimalen çıkabileceğini ve İbnü'l-Cezerî'nin böyle bir vechin isabetli olmadığı görüşünü belirtir. Yûsufefendizâde bu bilgileri verir ve neticede ilgili âyeti (Verş için) Şâtıbiyye tarîkinden dört vecihle okuduklarını söyler.⁴⁰

Soru 2. Bakara sûresi 31. âyette Verş rivâyetinde Ezrak tarîkiyle gelen vecihlerden tatvîl ile yâ-i meksûra ve tevsît ile ibdâl vecihleri sizin mesleğinizde okunuyor mu?⁴¹

³⁶ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 134b-135a.

³⁷ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 135a.

³⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 135a.

³⁹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 135a-135b.

⁴⁰ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 135b.

⁴¹ Şu soru da ihtimal dahilindedir: Bakara Sûresi 31. Âyette Verş rivâyetinde Ezrak tarîkiyle gelen kaç vecih vardır?

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ⁴²

Cevap 2. Yûsufefendizâde bu âyette Verş rivâyetinde Ezrak tarîkiyle gelen dokuz vecih olduğunu söyler: Tatvîl ile teshîl⁴³, tatvîl ile ibdâl⁴⁴, tatvîl ile yâ-i meksûra, tevsît ile teshîl, tevsît ile ibdâl, tevsît ile yâ-i meksûra, kasr ile teshîl, kasr ile ibdâl ve kasr ile yâ-i meksûra.⁴⁵

Burada Bakara sûresinin 31. âyetinde *آدَمَ* ve *أَنْبِئُونِي* kelimelerinde ve *هَؤُلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkinde ilk kelimedeki son hemzeden ikinci kelimedeki ilk hemzeye geçişte kıraat farklılıkları meydana gelmektedir. Bu kıraat farklılıkları Yûsufefendizâde'nin eseri göz önünde tutularak maddeler halinde ele alınırsa şu vecihler karşımıza çıkar:

Tatvîl ile Teshîl Vechi: Bu vecih *Unvân*, *Müctebâ*, *Kâfi* ve *Şâtıbiyye*'de olup *Tebşıra*'nın iki vechinden birisidir. İlgili kıraat ise *آدَمَ* ve *أَنْبِئُونِي* kelimelerindeki hemzenin tatvîli ile *هَؤُلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında teshîli ile okunmasıdır.

Tatvîl ile İbdâl Vechi: Bu vecih *Hâdî*, *Hidâye*, *Kâfi*, *İ'lân* ve *Tecrîd*'de yer almaktadır. Ayrıca bu vecih *Şâtıbiyye*'nin vechilerinden birisi ve *Tebşıra*'nın iki vechinden birisidir. İlgili vechin okunuşu ise *آدَمَ* ve *أَنْبِئُونِي* kelimelerindeki hemzenin tatvîli ile *هَؤُلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında harf-i medde dönüştürülüp ibdâlli olarak *هَؤُلَاءِ* *يِنْ كُنْتُمْ* şeklinde okunmasıdır.

Tatvîl ile Yâ-i Meksûra Vechi: *Şâtıbiyye*, *İ'lân* ve İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde bulunan bu vechi Ebû Amr ed-Dânî hocaları İbn Hâkân ve Ebü'l-Feth'e okumuş ve

⁴² el-Bakara 2/31.

⁴³ Teshîl'in birkaç anlamı vardır: 1. Hemzeyi, hemze ile hemzenin harekesi cinsinden bir harf arasında okumaktır. Bk. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları* (İstanbul: İFAV, 2009), 133. 2. Beyne beyne, ibdâl ve hazf anlamları vardır. Bu kavramlarla mutlak değişiklik kastedilir. Asıl olan ise beyne beyne olmasıdır. Çünkü bunda hemzeden bir eser vardır. 3. İbdâl anlamında kullanılır. Her ne kadar bunda hemzeden bir iz olmasa da ondan bedel yine bir başka harf mevcuttur. Örneği ise *يَاكُلُ* kelimesinin *يَاكُلُ* okunması gibi. 4. Nakil yaptıktan sonra hazf anlamı da vardır. Örneği *وَالْأَرْضِ* (vel'arz) kelimesini *وَالْأَرْضِ* (velarz) şeklinde okumak böyledir. Bu durumda hemze okunmamakta ancak harekesi önceki harfe nakledilmektedir. 5. Hemzenin harekesi ile birlikte hazfedilmesidir. Burada hemze tamamen yok olmaktadır. Örneği ise *هَؤُلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkinde lâm harfinden sonra gelen birinci hemzenin düşürülerek *هَؤُلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* şeklinde okunmasıdır. Bk. Ali b. Muhammed Dabbâ, *el-İzâe fî beyâni usûli'l-kırâe* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1420/1999), 28; Devserî, *Muhtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât*, 47.

⁴⁴ Bir harfin yerine başka bir harf koymak anlamındaki ibdâl, kıraat ilminde hemzenin yerine ona bedel olarak elif, vâv ve yâ getirip okumak anlamındadır. Yani hemzenin yerine öncesindeki harfin harekesine uygun bir harf-i med getirmektir. Böylece hemzenin öncesi fetha ise hemzenin yerine elif, öncesi kesre ise yâ, damme ise vâv getirilmektedir. Örnek *يَاكُلُ* kelimesinin *يَاكُلُ* okunması, *يَوْمًا* kelimesinin *يَوْمًا* okunması, *إِنَّمَا* kelimesinin *إِنَّمَا* şeklinde okunmasıdır.

⁴⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 135b-136b.

Câmiu'l-Beyân'ında yer vermiştir. Söz konusu vechin kıraati ise *أَدَمَ* ve *أَنْبُؤْنِي* kelimelerindeki hemzenin Tatvîli ile *هَوْلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında kesreli yâ'ya dönüştürülüp *هَوْلَاءِ يِ نْ كُنْتُمْ* şeklinde okunmasıdır. Günümüzde, sözü edilen bu veche ilaveten hem tevsîit hem de kasr ile alınan kesreli yâ'nın harekesinin ihtilâslı okunması gibi kıraat uygulamaları söz konusudur.

Tevsîit ile Teshîl Vechi: Bu vecih *Teyisîr*'in iki vechinden birisi, *Î'lan* ve *Şâtıbiyye*'nin vechlerinden birisi olup İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde de yer alır. Vechin okunuşu ise *أَدَمَ* ve *أَنْبُؤْنِي* kelimelerindeki hemzenin tevsîiti ile *هَوْلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında teshili ile okunmasıdır.

Tevsîit ile İbdâl Vechi: Bu vecih *Hidâye* ve *Î'lân*'da yer alır. Ayrıca *Şâtıbiyye*'nin vechlerinden de birisidir. Vechin okunuşu ise *أَدَمَ* ve *أَنْبُؤْنِي* kelimelerindeki hemzenin tevsîiti ile *هَوْلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında harf-i medde dönüştürülüp ibdâli ile *هَوْلَاءِ يِنْ كُنْتُمْ* şeklinde okunmasıdır.

Tevsîit ile Yâ-i Meksûra Vechi: *Teyisîr*'in ikinci vechi olan ve İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde geçen bu okuyuş *Î'lân* ve *Şâtıbiyye*'nin vechlerinden de birisidir. İlgili vecih *أَدَمَ* ve *أَنْبُؤْنِي* kelimelerindeki hemzenin tevsîiti ile *هَوْلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında kesreli yâ'ya dönüştürülüp *هَوْلَاءِ يِ نْ كُنْتُمْ* şeklinde okunmasıdır.

Kasr ile Teshîl Vechi: İbn Galbûn'un *Tezkire*'sinin iki vechinden biri olan ve İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde yer alan bu vecih *Î'lan* ve *Şâtıbiyye*'nin vechlerinden birine göredir.⁴⁶ Vech, *أَدَمَ* ve *أَنْبُؤْنِي* kelimelerindeki hemzenin kasrı ile *هَوْلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında teshîlli okunmasıdır.

Kasr ile İbdâl Vechi: *Hidâye*, *Î'lan* ve *Şâtıbiyye*'de geçmektedir.⁴⁷ Okunuş ise *أَدَمَ* ve *أَنْبُؤْنِي* kelimelerindeki hemzenin kasrı ile *هَوْلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında harf-i medde dönüştürülüp ibdâlli olarak *هَوْلَاءِ يِنْ كُنْتُمْ* okunmasıdır.

Kasr ile Yâ-i Meksûra Vechi: İbn Galbûn'un *Tezkire*'sinin iki vechinden biridir. İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde bulunan vecih *Î'lan* ve *Şâtıbiyye*'nin vechlerinden biridir.⁴⁸ İlgili vechin kıraati ise *أَدَمَ* ve *أَنْبُؤْنِي* kelimelerindeki hemzenin kasrı ile *هَوْلَاءِ* *إِنْ كُنْتُمْ* terkindeki ikinci kelimenin ilk hemzesinin (إِنْ) geçiş esnasında kesreli yâ'ya dönüştürülüp *هَوْلَاءِ يِ نْ كُنْتُمْ* şeklinde okunmasıdır.

⁴⁶ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 136a.

⁴⁷ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 136a.

⁴⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 136a-136b.

Yûsufefendizâde bu dokuz vechin Şâtıbiyye tarîkinden gelen ve üzerinde karar kılınan vecihlerden olduğu bilgisine yer verir. Daha sonra tatvîl ile yâ-i meksûra ve tevassut (tevsît) ile ibdâl vecihlerinin okunup okunmaması durumunda ise kaynaklarda yer alan bu vecihlerin okunmasının gerektiği sonucuna ulaşır.⁴⁹

Soru 3. Bakara sûresinin 186. âyetinde yer alan الدَّاعِ ve دَعَانِ kelimelerinde Kâlûn'a göre hazf vecihleri okunuyor da isbât vecihleri okunmuyor mu?⁵⁰

أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانَ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ⁵¹

Cevap 3. Müellif, konuyla ilgili şu bilgileri vererek soruyu cevaplandırmaya çalışır. Kâlûn'un Şâtıbiyye tarîkine göre (دَعَانِ ve الدَّاعِ) şeklinde hazf yapıldığını ve bunun da Şâtıbiyye'nin sözünün⁵² yorumlanmasından kaynaklandığını söyler. Ona göre Kâlûn'un ilgili iki kelimedeki yâ'yı isbât⁵³ ile okuması zayıf bir vecihtir. *Teysîr'* de iki kelimenin de hazfi vardır. Cumhur'un nakli de bu yöndedir. Şâtıbiyye'nin işaret ettiği vecih, Kâlûn'dan Ebû Neşît tarîkidir. Bu vecih *Teysîr'* deki nakle de uygunluk gösterir. İsbât ile okunuşun nakli bazı meselelerde söz konusu olduğu gibi Ebû Neşît'e uzak meşhur başka tarîklerden olsa gerektir. Ancak bu vecih Ca'berî'nin de dediği gibi gariptir ve zahire aykırıdır. Fâsî ise *Şerhu'l-Kasîdesi'* nde her iki kelimedeki hazf vechinin itimad edilen vecih olduğuna⁵⁴ ve Mağriplilerin çoğunun ve bazı Iraklıların da böyle okuduğuna yer vermiştir. İlgili vecih *Kâfi, Hâdî, Hidâye, Tebsıra, Telhîs, İrşâd, Kifâyetü'l-Kübra, Ğaye* ve diğerlerinde de vardır.⁵⁵

Yûsufefendizâde hazf vechinin hangi tarîke ve hangi kaynaklara dayandığına yer verdikten sonra her iki kelimedeki (دَعَانِي, الدَّاعِي) şeklindeki yâ ile isbâtın yine Ebû'l-Alâ el-Hemedânî'nin *Gâye*'sinde yer alan Ebû Neşît tarîkinden geldiğine yer verir. Ebû Muhammed'in *Mübhic'* ine göre ise ilgili vecihler Kâlûn'un Osmânî tarîkindendir.⁵⁶ Bazı kâriiler ilk kelimeyi الدَّاعِي şeklinde isbât ile ikinci kelimeyi دَعَانِ şeklinde hazfli okumuşlardır.

⁴⁹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 136b.

⁵⁰ Şu soru da ihtimal dahilindedir. Özelde Şâtıbiyye ve Tayyibe, genelde diğer bazı kıraat kaynaklarına göre ilgili kelimelerdeki دَعَانِ hazf ve isbât açısından okunuşlar nasıldır?

⁵¹ el-Bakara 2/186.

⁵² O söz şöyledir: وَلَيْسَ لِقَالُونَ عَنِ الْغُرِّ سَبَّلاً. Kâsım b. Fîrruh Şâtıbî, *eş-Şâtıbiyye el-Müsemmâ: Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kirââtî's-seb'*, thk. Muhammed Temim Zu'bî (Medine: Dâru'l-Gavsân, 1431/2010), 35/436.

⁵³ İsbât, bir şeyi sabitleme yani var kılma eylemidir. Bu da vakıf ve vasıl halinde kelime sonundaki harfi belirterek olur, ya yazıda var olan harfi vakıf halinde belirtip vasıl halinde hazfederek olur ya da yazıda olmayan harfi vasıl halinde belirterek olur. Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 20.

⁵⁴ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 136b-137a.

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââtî'l-aşr*, thk. Ali b. Muhammed Dabba' (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.) 2/183; Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 137a.

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/183; Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 137a.

Bu vecih *Kifâye*, İbn Fâris'in *Câmî'si* ve *Müstenir*'de yer alır. Ayrıca Ebû Neşîrî tarîkinden *Tecrîd*'de, İbn Bûyân tarîkiyle de *Mübhic*'te geçer. Diğer kârilere ise az önce verilen vechin tam tersini yapmışlardır. Yani ilk kelimeyi الدَّاع şeklinde hazf ile ikinci kelimeyi دَعَانِي şeklinde isbât ile okumuşlardır. Bu vecih Ebû Avn'dan Hulvânî tarîkiyle *Tecrîd*'de yer alır. *Unvân* sahibi de aynı şekilde okumuştur.⁵⁷ Yûsufefendizâde bu bilgilere yer verdikten sonra Ca'berî'nin görüşüne atıfta bulunarak verilen vechilerin *Kasîde*'nin tarîkinin dışında olduğuna değinir. Şâtıbiyye tarîkinden Kâlûn'un sadece hazf vechilerini Tayyibe tarîkinden ise dört vechi aldıklarını söyler.⁵⁸

İbnü'l-Cezerî konuyu anlattığı yerde hazf ve isbât vechilerinin sahih olduğuna ve hazf vechinin daha çok ve daha meşhur olduğu bilgisine yer verir.⁵⁹

Çıkan sonuca göre ise her iki kelime Şâtıbiyye tarîkine göre sadece إِذَا دَعَانَ şeklinde hazfli okunurken Tayyibe tarîklerine göre her ikisi إِذَا دَعَانَ, her ikisi isbâtlı إِذَا دَعَانِي, ilki isbâtlı ikincisi hazfli إِذَا دَعَانَ, ilki hazfli ikincisi isbâtlı إِذَا دَعَانَ şeklinde okunmaktadır.

Soru 4. Bakara sûresinin 245. âyetindeki وَيَبْسُطُ kelimesinde İbn Zekvân için sîn ile okumanın yanında, kitaplardaki ifadelerin farklı anlamlara da gelebileceği düşünülürken sâd ile olan vechi okunmaz mı?⁶¹

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ⁶²

Cevap 4. Yûsufefendizâde, ilgili kelime Şâtıbiyye tarîkinden İbn Zekvân için sadece sîn ile okuduklarını ancak sâd vechinin ise tarîkinden çıkabileceğini söyler. Rivâyet edildiğine göre *Teysîr*'de sâd vechi bulunmamaktadır. Burada Sehâvî ve Fâsî, Ebû Amr ed-Dânî'nin hocası Fârisî'nin kendisine Ahfeş'ten Nakkâş tarîkiyle وَيَبْسُطُ kelimesindeki sîn ile A'râf sûresinin 69. âyetindeki بَصْطَةً kelimesindeki sâd ile okuttuğu bilgisine yer verirler. Bunun yanı sıra Dâni, İbn Dâvud'un Ahfeş tarîkiyle sîn vechini Ebû Sehl ve İbnü's-Sefer'den gördüğünü ve Ebü'l-Feth ve Ebü'l-Hasen'e ise her iki kelime sâd ile okuduğunu söyler.⁶³ Sehâvî ise İbn Zekvân için anlatılanların *Teysîr*'in dışında

⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/183; Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 137a-137b.

⁵⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 137b.

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/183.

⁶⁰ İlgili kelime Türkiye'de basılan günümüz mushaflarında وَيَبْسُطُ şeklindedir. İlgili kelimenin altında sîn harfi de yazılmaktadır.

⁶¹ Şu sorular da ihtimal dahilindedir: 1. Bakara sûresinin 245. âyetindeki وَيَبْسُطُ kelimesinde İbn Zekvân'ın okuyuşu tarîklere göre *Teysîr* ve Şâtıbiyye'de nasıl yer almaktadır? 2. 1. Bakara Suresinin 245. âyetindeki وَيَبْسُطُ kelimesinde İbn Zekvân'ın tarîklerinde sîn yerine sâd ile okuyan var mı?

⁶² el-Bakara 2/245.

⁶³ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 137b.

olabileceğini söyler.⁶⁴ Ancak Ca'berî ise *Teysîr*'de bulunduğuna işaretle İbn Zekvân'ın, Ahfeş'ten Nakkâş kanalıyla (Bakara sûresindeki) sîn, A'râf sûresindeki sâd ile okuduğu ve diğerlerinin de her iki kelimedede sâd ile okuduğu bilgisine yer verir. Onlardan biri ise İbn Nadr'dır. Neticede İbn Zekvân'a göre Bakara sûresindeki ilgili kelimedede iki vecih ortaya çıkmıştır: Nakkâş tarîkiyle sîn, İbn Nadr tarîkiyle sâd.⁶⁵

Dolayısıyla *Teysîr*'den sâd vechinin çıkarılması mümkündür. Ancak kitaplardaki ibarelerin farklı anlamlara gelebileceği düşünüldüğünde yalın ifadelerine itibar edilemeyeceğini söyleyen müellif, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inde İbn Zekvân'ın sâd ve sîn vecihlerini verdikten sonra tarîklerini ayrıntılı bir şekilde açıkladığını söyler. Yine o, İbnü'l-Cezerî'nin, Şâtıbî'nin kendi tarîklerinden ve *Teysîr* tarîklerinden olmayana güvenmesinin ve *Teysîr*'in dışında zikredilmeyen Nakkaş tarîkini bırakmasının şaşkırtıcı olduğu görüşüne yer verir.⁶⁶

Soru 5. Bakara sûresinden Âl-i İmrân sûresine geçişte olduğu gibi bir âyette zevât-i yâ'dan olan bir kelime varsa Verş için Şâtıbiyye tarîkine göre kaç vecih alınır?

وَإِذْ حَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ⁶⁷ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْم

Cevap 5. Yûsufefendizâde, *Şâtıbiyye*'nin zahirinden ve diğer kitapların verdiği bilgilerden hareketle Şâtıbiyye tarîkine göre Verş için on vecih okuduklarını, bunun beş vechinin feth, diğer beş vechinin de taklîl ile olduğunu söyler ve mezkûr vecihleri şu şekilde sıralar:⁶⁸ Feth ile besmele vecihleri (üç vecih)⁶⁹ feth ile sekt, feth ile vasl, taklîl ile besmele vecihleri (üç vecih), taklîl ile sekt ve taklîl ile vasl.

Burada مَوْلَانَا kelimesi zevât-i yâ'dan kabul edilir. Feth ve beyneli⁷⁰ okuyuşları vardır. Bir sûreden diğer sûreye geçişte ise Verş için besmele vecihleri (vasl-ı küll, kat-ı küll, kat-ı evvel vasl-ı sâni), sekt (bilâ besmele/besmele okunmadan) ve vasl (bilâ besmele/besmele okunmadan) vecihleri bulunur.⁷¹ Böylece مَوْلَانَا kelimesinin fethi ile

⁶⁴ Elimizdeki eserin tahkikini yapan Hamdân burada Sehâvî'nin rivâyetinin kaynağını gösterir ve *Teysîr*'in dışında dediği kitabın Dâni'nin Müfredâtü's-seb' isimli eseri olduğuna yer verir. Bk. Hamdân, "Ecvibe", 354.

⁶⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 137b-138a.

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/229; Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 138a.

⁶⁷ el-Bakara 2/286.

⁶⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 138a.

⁶⁹ Bir sûreden diğer sûreye geçişte besmele vecihleri vasl-ı küll, kat-ı küll, kat-ı evvel vasl-ı sâni'dir. Bk. Hâmid b. Hâce Abdülfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Âsitâne, ts.), 7.

⁷⁰ İmâle-i suğrâ ve imâle-i mütevassıta da denilen beyne; fetha harekeyi fetha ile kesra arasında - fethaya daha yakın olmak üzere- meylederek okumaktır. bk. Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 41.

⁷¹ Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 7.

Bakara sûresinden Âl-i İmrân sûresine ayrı ayrı geçiş vecihleri ve مَوْلِيًّا kelimesinin taklîli ile isimleri geçen iki sûrenin yine ayrı ayrı geçiş vecihleri okunur.

Yûsufefendizâde her bir vechin hangi kaynaklarda yer aldığı bilgisini paylaşır. Buna göre;

Feth ile Besmele Vecihleri: *Tebşıra'* da geçen ve (Mekkî'nin) Ebû Udeyy'e okuduğu bu vecihler *Kâfî'* de yer almaktadır.

Feth ile Sekt Vechi: İbn Galbûn'un *Tezkire'*sinde, İbn Büleyme'nin *Telhîs'*inde olan ve (Mekkî'nin) hocası Ebû Tayyibe okuduğu ve *Tebşıra'*sında yer verdiği vecihtir.

Feth ile Vasl Vechi: *Kâfî'* ve *Hidâye'* de yer almaktadır.

Taklîl ile Besmele Vecihleri: *Müctebâ'* da geçen bu vecihler *Kâfî'* de de yer almıştır. *Kâfî'*deki bilgiye göre ilgili vecihleri Ebu Gânim el-Muzaffer b. Ahmed b. Hamdân, Muhammed b. Ahmed el-Ezfûy'dan almıştır.

Taklîl ile Sekt Vechi: *Teysîr* ve *Kâmil'* de yer almaktadır.

Taklîl ile Vasl Vechi: *Unvân* ve *Hidâye'* de geçmektedir. Müellif, *Hidâye'*nin asıl nüshasında Verş için Ezrak tarîkiyle gelen zevât-i yâ olan kelimedede feth ve imâle bulunduğunu ilave olarak söyler.

Yûsufefendizâde sonuçta verilen on vechin Şâtıbiyye'den muhtemel çıktığını, bazı tarîklerin ondan olmasa da açık olarak geldiğini, ancak kendisinin Şâtıbiyye'den zahiren de çıkardığı bilgisini zikreder.⁷²

Soru 6. Âl-i İmrân sûresinin 48-49. âyetlerinde olduğu gibi وَالتَّوْرَةَ kelimesi, medd ve sıla vecihlerinin ictima ettiği bir âyette Kâlûn için hangi vecihler okunur?

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ⁷³

Cevap 6. Burada farklı vecihleri içinde barından وَالتَّوْرَةَ kelimesi ile medd-i munfasıl ve medd-i muttasıla örnek olan بَنِي إِسْرَائِيلَ terkihi ve cem-i mîmin'in sılası ve iskân (adem-i sıla) vecihlerinin söz konusu olduğu جِئْتُكُمْ ve رَبِّكُمْ kelimeleri bir araya geldiği için Kâlûn'un çeşitli okuyuşları ortaya çıkar.

Müellif, Kâlûn'un Şâtıbiyye tarîkinden fethin kasrı ile sılası,⁷⁴ taklîlin meddi ile iskânı (adem-i sıla) vecihlerinin olduğuna yer verir. Ona göre, aslında *Şâtıbiyye* ve

⁷² Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 138b.

⁷³ Âl-i 'İmrân 3/48.

⁷⁴ Sıla, sakın cem-i mimlerini vasl halinde zammeli ve vâv-ı mukaddere ile med ederek okumaktır. Ayrıca mâkabli sâkin, mâbadî harekeli hâ-i zamirin, bazen vâv-ı mukaddere bazen de yâ-i mukaddere ile meddederek okunmasıdır. bk. Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 121.

Teyşîr'in zahir ibarelerinden hareketle pek çok vecih oluşabilir. Fakat Yûsufefendizâde yukarıdaki iki vechi aldıklarını söyler. Bunun nedenini de Ebû Amr'ın *Müfredât* isimli eserinin Kâlûn'un Ebû Neşît kanalıyla gelen cem-i mim'in açıklama kısmındaki "*Kâlûn, cemi mimin dammesinin okunması/sıralı ve iskânlı (ademi sıla) olmasında muhayyer bırakırdı.*" sözüdür. Müellif, Dâni'nin, Ebü'l-Feth Fâris'e damme ile Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a ise iskân ile okuduğunu bu bilginin de *Müfredât* isimli eserin cem-i mîmi'nin izah kısmında bulmanın mümkün olduğuna değinir.⁷⁵

Müellifin yer verdiği diğer bir husus med ile ilgilidir: Geçen bilgiye göre Ebu Amr'ın *Müfredât* isimli eserinin med ve kasr bölümünde yer verdiği gibi İbn Kesîr'in ve Ebû Şuayb'ın munfasılda ziyadeyi terketmelerinde, Verş, İbn Âmir ve Kûfelilerin ziyade etmelerinde ihtilaf yoktur. İhtilâf, Kâlûn, Dûrî ve Yezîdî'de vardır. Dâni, Kâlûn'un Ebû Neşît tarîkiyle gelen ziyâde-i terk vechini Ebü'l-Feth'e, ziyâdeli vechini ise Ebü'l-Hasen'e okumuştur. Buna *Teyşîr*'deki sözü⁷⁶ de işaret etmektedir.⁷⁷

Yûsufefendizâde, Ebû Amr'ın *Müfredât*'ında yer alan *وَالْتَّوْرَةَ* kelimesinin izahlarına yer verir. Buna göre Kâlûn Ebû Neşît tarîkine göre hocası Ebü'l-Hasen'e (*وَالْتَّوْرَةَ* kelimesinde râ'nın) fethasıyla okumuştur. Fakat *Temhîd*'deki ibarede ise "*Ebü'l-Hasen'e fetha-i ğayr-i sariha, Ebü'l-Feth'e de feth ile okumuştur.*" şeklindedir. Buradaki karışıklık *Müfredat*'taki ifade ile *Temhîd*'dekinin birbiriyle çelişmesidir. Ancak Şâtibî'nin *قَلَّ فَتَّحُّهَا* sözünün işaretiyle fetha-i ğayr-i sariha taklîl anlamına gelir. Dolayısıyla *Müfredat*'taki bi'l-feth sözü bi fethin gayri sarih olarak yorumlanır. Böyle olunca da *Müfredat*'taki söz *Temhîd*'deki ile uyuşur.⁷⁸

Yûsufefendizâde verdiği bilgilerden özetle Dâni'nin fethin kasrı ile sırası vechini Ebû Neşît kanalından gelen Kâlûn'un bu rivâyetini Ebü'l-Feth'e, yine Ebû Neşît kanalından gelen Kâlûn'un taklîlin meddi ile iskânı vechini ise Ebü'l-Hasen'e okuduğundan bahseder. Sonuçta müellif, konuyla ilgili Şâtıbiyye'nin tarîkinin hocasının tarîki olduğunu ve Şâtıbiyye ve Teyşîr tarîkinden iki vecihle yetindiklerine değinir. Buna göre kasr ile sıla, med ile iskândır.⁷⁹

Yûsufefendizâde buradan itibaren konuyla ilgili munfasılın da mertebelerini gözeterek Tayyibe'nin tarîklerinden bahseder ve on iki vecih okuduklarına yer verir.⁸⁰

⁷⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 138b-139a.

⁷⁶ Söz, *وَقَالُونَ بِخِلَافٍ عَنْهُ* şeklindedir. Ebû Amr ed-Dâni, *et-Teyşîr fî'l-kırâati's-seb'*, thk. Otto Pretzl (İstanbul: 1930), 30.

⁷⁷ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 139a.

⁷⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 139a.-139b.

⁷⁹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 139b.

⁸⁰ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 139b-140a.

Feth ile Kasr ve Sıla Vechi: *Şâtıbiyye* ve *Teysîr*'de yer alan ve Ebû Neşît kanalıyla gelen bu vechi Dâni, Ebü'l-Feth'e okumuştur.

Aynısının İskânı Vechi: *Tecrîd*, *İrşâd* ve *Misbâh*'da geçmektedir.

Feth ile Med (iki elif) ve Sıla Vechi: Ebü'l-Alâ el-Hemedânî'nin *Gaye*'sinde ve Hulvânî tarîkiyle Kâmil'de geçmektedir.

Aynısının İskânı ile: Bu vecihde *Kâmil*, Ebû Neşît tarîkine yer verirken; Ebü'l-Alâ'nın *Gâye*'sinde hem Ebû Neşît hem de Hulvânî tarîkine yer verilmektedir.

Feth ile Med (üç elif) ve Sıla Vechi: Bu vechi *Tecrîd*, Ebû Neşît tarîkinden vermektedir.

Aynısının İskânı ile: Bu vecih Ebü'l-İzzî'nin *İrşâd*'ında geçmektedir.

Taklîl ile Kasr ve Sıla Vechi: *Hidâye*'de ve İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde Ebû Neşît tarîkiyle geçmektedir. Sâmirriyy'den gelen bu vechi Dâni, Ebü'l-Feth'e okumuştur. Ancak bu *Teysîr* ve *Şâtıbiyye*'de bulunmamaktadır.

Aynısının İskânı ile: Bu vecih İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde Hulvânî tarîkiyle geçmektedir. Dâni'nin Ebü'l-Feth'e onun da Sâmirriyy'e okuduğu kıraattir. Bu vecih Hulvânî'nden İbn Ebî Mihrân kanalıyla gelir. Aynı zamanda Ebû Neşît tarîkinden İbn Şureyh'in *Kâfi*'sinde de yer almaktadır.

Taklîl ile Medd (iki elif) ve Sıla Vechi: İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde ve Mekkî'nin *Tebşîrâ*'sında Ebû Neşît tarîkiyle bulunurken; *Mübhic*'te ise Hulvânî tarîkiyle mevcuttur.

Aynısının İskânı ile: *Teysîr* ve *Şâtıbiyye*'de Ebû Neşît tarîkiyle olan bu vechi Dâni, Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a okumuştur. Ayrıca bu vecih *Tezkire*, *Hidâye*, *Tebşîrâ* ve *Kâfi*'de geçmektedir.

Taklîl ile Medd (üç elif) ve Sıla Vechi: İbn Mihrân'ın *Mebşûrât*'unda yer alır.

Aynısının İskânı ile: Bu vecih ise *Unvân*'da bulunmaktadır.

Buradaki vecihler munfasılın mertebeleri gözetilerek ele alınmıştır. Yûsufefendizâde şayet muttasılın mertebeleri gözetilecek olursa vecihlerin yirmi dörde çıkacağından bahsetmektedir.⁸¹

⁸¹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 140a-140b.

Soru 7. Nisa sûresi 155. âyetinde olduğu gibi Hallâd için lâm-ı tarif ile idğâm ve izhâr vecihleri olan kelime bir araya gelse hangi vecihler oluşur?⁸²

فَبِمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفِّرْتُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلْتُمْ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا⁸³

Cevap 7. Kıraat ilminde lâm-ı tarif diye tanımlanan, الْأَنْبِيَاءَ örneğinde olduğu gibi elif lâm takılı hemzeyle başlayan kelimelerin Hamza kıraatinde (Halef ve Hallâd rivâyetlerinde) bir takım okuyuş farklılıkları vardır. Duruma göre tahkîkli, sektli ve nakilli vecihler söz konusudur.⁸⁴ Yine bazı kıraat rivâyetlerinde بَلْ طَبَعَ örneğindeki gibi lâm (ل) harfinden tâ (ط) harfine geçişte idğâm ya da izhâr okunduğu görülür.⁸⁵

İlgili soruya verilen cevabın Hamza'nın Hallâd rivâyeti ile ilgisi görülmektedir. Buna göre Yûsufendizâde, الْأَنْبِيَاءَ kelimesindeki lâm-ı tarifin sektli ve بَلْ طَبَعَ kelimesinin izhârî ile Şâtıbiyye tarîkinden Hallâd için okuduklarından bahseder. Bu okuma Dâni'nin Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a okuduğu vecih olup Hallâd'dan Cumhur'un rivâyetidir. الْأَنْبِيَاءَ kelimesinin lâm-ı tarifteki sekti terki ve بَلْ طَبَعَ kelimesinin idğâmlı vechi ise Dâni'nin Ebü'l-Feth Farise okuduğu kıraattir. Dâni bunu seçmiş ve *Teysîr*'de "Ben onu iki vecihle ve idğâmla okudum." demiştir. *Tebîra* ve *Kâfî*'de ise sadece izhâr vecihleri vardır.⁸⁶

Soru 8. A'râf sûresinin 26. âyetinde olduğu gibi (Medd-i) bedel ile سَوَاتِكُمْ kelimesi ve zevât-i yâ'dan bir kelime gelirse Verş için hangi vecihler oluşur?

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيثًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ⁸⁷

Cevap 8. Bu âyette farklı kıraat özellikleri olan آدَمَ، سَوَاتِكُمْ ve التَّقْوَى kelimeleri bir araya geldiği için çeşitli vecihler ortaya çıkar. Yûsufendizâde ilgili soruya Şâtıbiyye tarîkinden beş vecih okuduklarını söyleyerek cevap verir ve vecihleri sıralar. Buna göre;

1. (Medd-i) Bedelin tûl'u, sevâtiküm kelimesindeki vâv'ın kasrı ve takvâ kelimesinin fethası ile okunan vech, *Şâtıbiyye*, *Tebîra*, *Tecrîd*, *Hâdî* ve *Hidâye*'de geçmektedir.

2. İlk verilen vecihle aynı ancak (takvâ kelimesinin) taklîli ile okunur. Bu vecih *Şâtıbiyye* ve *Unvân*'da geçer. Bir de ilgili vecihte hayr kelimesinin tefhîmi vardır. Ancak bu, bir görüşe göre Şâtıbiyye tarîkine uymaz.

⁸² Şu sorular da ihtimal dahilindedir: 1. Lâm-ı tarif ve idğâmlı kelime bir araya gelse Hallâd için okuyuş *Teysîr* ve diğer kıraat kitaplarında nasıl geçer?

⁸³ en-Nisâ 4/155.

⁸⁴ Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 14.

⁸⁵ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erba'ate 'aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987), 1/525.

⁸⁶ Yûsufendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 140b.

⁸⁷ el-A'râf 7/26.

3. (Medd-i) Bedelin tevsîti, sevâtiküm kelimesindeki vâv'ın kasrı ve takvâ kelimesinin taklîli ile olan vecih *Şâtıbiyye* ve *Câmiu'l-Beyân'* da geçmektedir.

4. Bir önceki vecihle aynıdır, ancak diğerinden farkı sevâtiküm kelimesindeki vâv'ın tevsîti ile. Yani vecih (Medd-i) Bedelin tevsîti, sevâtiküm kelimesindeki vâv'ın tevsîti ve takvâ kelimesinin taklîli ile. Bu vecih *Şâtıbiyye* ve *Teysîr'* de geçer.

5. (Medd-i) Bedelin ve sevâtiküm kelimesindeki vâv'ın kasrı ve takvâ kelimesinin fethası ile olan bu vecih de *Şâtıbiyye*, İbn Büleyme'nin *Telhîs'*inde, *Tezkire* ve *Tebîrâ'* da geçer.⁸⁸

Yûsufefendizâde bu bilgileri verdikten sonra İbnü'l-Cezerî'nin konuyla ilgili beytine yer vererek⁸⁹ zevât-i yâ'dan olan kelimelerin bir araya gelmesinden kaynaklı buradaki vecihlerin beş tane olduğunu söyler. Bunun yanı sıra *فَتَلَقَىٰ آدَمُ* âyetindeki vecihlerin okunma usûlü göz önünde bulundurularak (Medd-i) bedelin tevsîti, sevâtiküm kelimesindeki vâv'ın kasrı ve takvâ kelimesinin fetha vechi ile (Medd-i) bedelin tevsîti, sevâtiküm kelimesindeki vâv'ın tevsîti ve takvâ kelimesinin fetha vechini okumadıklarına işaret eder.⁹⁰

Soru 9. Hûd sûresi 71. ve 72. âyetlerdeki *إِسْحَاقَ* ve *يَا وَيْلَتَىٰ*, *أَلَيْدُ*, *وَمِنْ وَرَاءِ* kelimelerinin bulunmasından kaynaklı Verş'e göre sizin okuduğunuz vecihlere ilave olarak kıraat kitaplarında bulunan ve okunabilecek başka vecihler de var mıdır?⁹¹

*وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَلَيْدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ*⁹²

Cevap 9. Burada içinde hemze bulunan iki ayrı kelime *إِسْحَاقَ*, içinde iki tane hemze olan tek kelime *أَلَيْدُ*, zevât-i yâ'dan sayılan *يَا وَيْلَتَىٰ* ve *تُلُ*, tevassut okunabilen *لَشَيْءٌ* kelimesi bir araya geldiği için kıraat farklılıkları oluşmaktadır.

Yûsufefendizâde âyetteki özellikli kelimelerin bir araya gelmesinden kaynaklı ortaya çıkan vecihlerin Verş'e göre yedi tanesini okuduklarına yer verir:⁹³

1. Birinci hemzenin yani *إِسْحَاقَ* kelimesinin başındaki hemzenin teshîli, *أَلَيْدُ* kelimesindeki ikinci hemzesinin teshîli, *يَا وَيْلَتَىٰ* kelimesindeki zevât-i yâ'yı feth ve *لَشَيْءٌ* kelimesini medd (tûl) ile okunan vecih *Şâtıbiyye* ve İbn Şureyh'in *Kâfî'*inde geçmektedir.

2. Birinci hemzenin yani *إِسْحَاقَ* kelimesinin başındaki hemzenin teshîli, *أَلَيْدُ* kelimesindeki ikinci hemzesinin teshîli, *يَا وَيْلَتَىٰ* kelimesindeki zevât-i yâ'yı feth ve *لَشَيْءٌ*

⁸⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 140b-141a.

⁸⁹ *وَسَوَاءَاتٍ فُضِرَ الْوَاوُ وَالْهَمْزُ ثَلَاثًا وَوَسَطَهُمَا فَالِكُلِّ أَرْبَعَةٌ قَادِرٌ*. Bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/347.

⁹⁰ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 141a.

⁹¹ Şu sorular da ihtimal dahilindedir. 1. İlgili Âyette Verş'e göre sizin (Yûsufefendizâde) okuduğunuz vecihlere ilave olarak kıraat kitaplarında bulunan ve ihtimalen *Şâtıbiyye*'den çıkan şu üç vecih de okunamaz mı? a. Birincinin teshîli ikincinin ibdâli, feth ile ve şey'in tevsîti b. Aynı ama taklîl ile c. Birincisinin ibdâli ikincisinin teshîli taklîli ve şey'in tevsîti ile 2. İlgili Âyette Verş'e göre sizin okuduğunuz vecihlere ilave olarak kıraat kitaplarında bulunan ve ihtimalen *Şâtıbiyye*'den çıkan başka vecihler de okunamaz mı?

⁹² Hûd 11/71-72.

⁹³ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 141a-141b.

kelimesinin tevsîti ile okunan vecih *Şâtıbiyye*, *Tezkire* ve İbn Büleyme'nin *Telhîs'*inde geçmektedir.

3. Birinci hemzenin yani إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin teshîli, اَلَّذِى kelimesindeki ikinci hemzesinin teshîli, يَا وَيْلَتَى kelimesindeki zevât-i yâ'yı taklîl ve لَسْتِىْءُ kelimesini meddi ile okunan vecih ise *Şâtıbiyye*, *Unvân* ve *Müctebâ'*da yer almaktadır.

4. Birinci hemzenin yani إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin (harf-i medde/sakin yâ'ya) ibdâli, اَلَّذِى kelimesindeki ikinci hemzenin (harf-i medde/elife) ibdâli, يَا وَيْلَتَى kelimesindeki zevât-i yâ'yı feth ve لَسْتِىْءُ kelimesinin medd (tûl) ile okunan vecih *Şâtıbiyye*, *Kâfî*, *Hidâye*, *Tefsîra* ve *Tecrîd'*de yer almaktadır.

5. Birinci hemzenin yani إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin (harf-i medde/sakin yâ'ya) ibdâli, اَلَّذِى kelimesindeki ikinci hemzenin (harf-i medde/elife) ibdâli, يَا وَيْلَتَى kelimesindeki zevât-i yâ'yı feth ve لَسْتِىْءُ kelimesini tevsîti ile okunan vecih *Şâtıbiyye* ve *Câmiu'l-Beyân'*da geçmektedir. Dâni, bu vechi İbn Galbûn'a okumuştur.

6. Birinci hemzenin (إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin) (harf-i medde/sakin yâ'ya) ibdâli, اَلَّذِى kelimesindeki ikinci hemzenin (harf-i medde/elife) ibdâli, يَا وَيْلَتَى kelimesindeki zevât-i yâ'yı taklîl ve لَسْتِىْءُ kelimesini medd (tûl) ile okunan vecih *Şâtıbiyye* ve *Hidâye'*de geçmektedir.

7. Birinci hemzenin (إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin) (harf-i medde/sakin yâ'ya) ibdâli, اَلَّذِى kelimesindeki ikinci hemzenin (harf-i medde/elife) ibdâli, يَا وَيْلَتَى kelimesindeki zevât-i yâ'yı taklîl ve لَسْتِىْءُ kelimesini tevsîti ile okunan vecih *Şâtıbiyye* ve *İ'lân'*da yer almaktadır.

Yûsufefendizâde ilgili vecihleri aldıklarını diğer kalan vecihleri almadıklarını söyler. Ancak o vecihlerin okunmasında bir mahzurun olmadığına değinir. Alınmayan vecihler ise şöyledir:

1. Birinci hemzenin yani إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin teshîli, اَلَّذِى kelimesindeki ikinci hemzesinin (harf-i medde/elife) ibdâli, يَا وَيْلَتَى kelimesindeki zevât-i yâ'yı feth ve لَسْتِىْءُ kelimesinin tevsîti ile okunan vecih *Şâtıbiyye* ve *Tefsîra'*da geçmektedir.

2. Birinci hemzenin (إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin) teshîli, اَلَّذِى kelimesindeki ikinci hemzesinin (harf-i medde/elife) ibdâli, يَا وَيْلَتَى kelimesindeki zevât-i yâ'yı taklîl ve لَسْتِىْءُ kelimesinin tevsîti ile okunan vecih *Teysîr* ve *Şâtıbiyye'*dendir.

3. Birinci hemzenin (إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin) (harf-i medde/sakin yâ'ya) ibdâli, اَلَّذِى kelimesindeki ikinci hemzenin teshîli, يَا وَيْلَتَى kelimesindeki zevât-i yâ'yı taklîl ve لَسْتِىْءُ kelimesinin tevsîti ile okunan vecih *Şâtıbiyye* ve *İ'lân'*da geçer.

Yûsufefendizâde bu üç vechin ihtimalen *Şâtıbiyye'*den çıkacağını söyler. Birincisinin *Tefsîra'*dan, ikincisinin *Teysîr'*den ve üçüncü vechin de *İ'lân'*dan çıkabileceğine yer verir.

Ancak müellif, soruyu soran Vezir Ebû Nâile'nin söylediği ve okuduğu bu vecihleri uygulanacak bir tarîk gibi görmemektedir.⁹⁴

Yine Yûsufefendizâde alınmayan başka vecihleri de söyler ve konuyu tamamlar. Buna göre;

1. Birinci hemzenin yani إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin teshîli, اَلَّذِ ك kelimesindeki ikinci hemzenin (harf-i medde/elife) ibdâli, يَا وَئِلَّتِي kelimesindeki zevât-i yâ'yi feth ve لَسْتِيْ kelimesinin meddi ile

2. Birinci hemzenin yani إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin (harf-i medde/sakin yâ'ya) ibdâli, اَلَّذِ K kelimesindeki ikinci hemzenin teshîli, يَا وَئِلَّتِي kelimesindeki zevât-i yâ'yi feth ve لَسْتِيْ kelimesinin meddi ile

3. Birinci hemzenin yani إِسْحَاقْ kelimesinin başındaki hemzenin (harf-i medde/sakin yâ'ya) ibdâli, اَلَّذِ K kelimesindeki ikinci hemzenin teshîli, يَا وَئِلَّتِي kelimesindeki zevât-i yâ'yi feth ve لَسْتِيْ kelimesini tevsît ile okunan vecihtir.⁹⁵

Soru 10. Ra'd sûresinin 31. âyetinde olduğu gibi medd-i bedel ve içinde lîn harfi bulunan bir kelimenin bir araya gelmesinde okunması ihtimalli olan vecihlerden kaç tanesini Verş için okuyorsunuz? Sahih gelen kıraat vecihlerinden herhangi birini seçme/tercih etme durumu var mıdır?

أَفَلَمْ يَتَّبِعُوا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا⁹⁶

Cevap 10. Burada يَتَّبِعُوا ve آمَنُوا kelimeleri bir araya gelmiştir. Böyle bir durumda farklı kıraat vecihleri ortaya çıkmıştır. Yûsufefendizâde ilgili âyeti Verş için Şâtıbiyye tarîkine göre üç vecihle okudukları bilgisine yer verir ve vecihleri sıralar:⁹⁷ Buna göre;

1. يَتَّبِعُوا kelimesindeki lîn harfinin ve آمَنُوا kelimesindeki (medd-i) bedelin tûlu ile olan vech Şâtıbiyye, Hâdî, Hidâye, Kâfî ve Mukaddimetü'l-Husrî'de geçmektedir. Tecrîd'den ise ihtimalen çıkmaktadır.

2. يَتَّبِعُوا kelimesindeki lîn harfinin ve آمَنُوا kelimesindeki (medd-i) bedelin tevsîti ile olan vech Teysîr, Şâtıbiyye ve İ'lân'da geçmekte ve Mısırlıların tarîki olarak Tebsîra'da yer almaktadır.

3. يَتَّبِعُوا kelimesindeki lîn harfinin tevsîti آمَنُوا kelimesindeki medd-i bedelin kasrı ile olan vech ise Şâtıbiyye ve İ'lân'da geçmekte, Bağdatlıların tarîki olarak Tebsîra'da yer almaktadır.

Yûsufefendizâde okudukları vecihleri verdikten sonra alınmayan vecihleri de sıralayarak kaynaklarını da gösterir.⁹⁸ Onlar da şöyledir:

⁹⁴ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 141b.

⁹⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 142a.

⁹⁶ er-Ra'd 13/31.

⁹⁷ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 142a.

⁹⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 142a-142b.

1. *يَيْتَسِ* kelimesindeki lîn harfinin tevsiti *أَمْنُوا* kelimesindeki medd-i bedelin tûlu ile olan vecih *Kâfi*'de geçmekte ve *Tecrîd*'de yer alan bilgilerin zahirinden çıkmaktadır. Ebû Şâme'nin ifadesine göre *Tebşîra*'da bulunurken tafsilatı ise *أَدْمُ فَتَلَقَى* âyetinin izahının ilgili yerinde geçmektedir.

2. *يَيْتَسِ* kelimesindeki lîn harfinin kasrı *أَمْنُوا* kelimesindeki medd-i bedelin tûlu ile olan vecih *Unvân*, *Müctebâ* ve İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde geçmektedir.

3. *يَيْتَسِ* kelimesindeki lîn harfini ve *أَمْنُوا* kelimesindeki medd-i bedeli kasr ile okunan vecih *Tezkire* ve İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde yer almaktadır.

4. *يَيْتَسِ* kelimesindeki lîn harfinin kasrı *أَمْنُوا* kelimesindeki medd-i bedelin tevsiti ile okunan vecih İbn Büleyme'nin *Telhîs*'inde geçmektedir.

Yûsufefendizâde verilen vecihlerden ilkinin Tayyibe tarîkine göre alındığını söyler. Tarîkler sabit olsa da diğer üç vechin Tayyibe tarîkine göre alınıp alınmamasında bir mahzur olmadığını, bütün vecihleri yapmanın vacip olmadığını söyler. Bundan olsa gerek bazı edâ imamları istediklerini seçerler. Çünkü nakli sabit okuyuşlardan kendisine ulaşanı ve hocasından aldığını seçmesinde bir mahsur yoktur.⁹⁹

Yûsufefendizâde'nin verdiği bilgilerden hareketle rivâyetler sabit olmak kaydıyla vecihler arasında tercih yapılabileceği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Soru 11. İsrâ ve Fussilet sûrelerinde geçen *وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ* âyetinde Ebû Şuayb Sûsî için hemzenin imâlesi ile ilgili vecih *Teysîr*'de geçmekte ve Şâtibî bu nakle tabî olmaktadır. Öyleyse siz niçin es-Sûsî'ye göre imâle vechini okumuyorsunuz?

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَتُوسَّأُ¹⁰⁰
وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَدُوًّا دُعَاءٍ عَرِيضٍ¹⁰¹

Cevap 11. Yûsufefendizâde, her ne kadar Ebû Amr, İsrâ ve Fussilet sûrelerinde geçen *وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ* kelimesindeki hemzenin fethasının imâlesiyle olan vechi Ebû Şuayb Sûsî için *Teysîr*'de rivâyet etse ve İmam Şâtibî bu nakle tabî olsa da kendilerinin o vechi okumadıklarını yani Ebû Şuayb Sûsî için feth ile okuduklarını söyler. Müellif bu uygulamalarına gerekçe olarak, Ca'berî'den nakille metinlerde böyle geçtiği ve başka türüsüne yer olmadığı bilgisini verir. Ayrıca, o, Sehâvî'nin de imamların çoğunluğunun Sûsî'den feth rivâyet ettiklerine değindiğini söyler. Bunun yanı sıra Yûsufefendizâde Mekkî ve İbn Şureyh'in imâleyi zikretmediklerini ve konuyla ilgili olarak İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'inde Sûsî'nin râvilerini bütün tarîklere göre fetha okuyanlar olarak tasnif ettiğini ve

⁹⁹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 142b.

¹⁰⁰ el-İsrâ 17/83.

¹⁰¹ Fussilet 41/51.

ilgili konuda ihtilaf bilmediğini, ilgili sebeple de bunun *Müfredat*'ta zikredilmediğini ve ona (imâleli görüşe) itimat edilmediği bilgilerini paylaşır.¹⁰²

Soru 12. Kehf sûresinden Meryem sûresine geçişte Verş'e göre vecihler nasıl gerçekleşir? Ebû Amr ve İbn Âmir için iki sûre arasında besmelenin faslı var mıdır? Ayn harfinde tûl ve tevsît vecihleri alınırken kasr vechi de alınır mı? Sûsî için (كهيعص) he ve ye'de hangi vecihler vardır? Susî için ye'nin imâleli okuyuş vechi alınır mı?

وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا¹⁰³ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ كهيعص

¹⁰⁴ ذُكِرَ رَحْمَةً رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكْرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا

Cevap 12. Kehf sûresinden Meryem sûresine geçiş vecihleri ilgili alanın kıraat uygulamalarında dikkat etmeyi gerektirir. Çünkü iki âyet arasında besmeleli, sekt (bilâ besmele) vasl (bilâ besmele) vecihlerinin yanında özellikle ayn harfi olmak üzere diğer hurûf-u mukattalarin okunuş farklılıkları ve ayrıca zevât-i yâ'dan sayılan bir kelimenin (نَادَى) de ilave edilerek okunması söz konusudur.

Yûsufefendizâde Kehf sûresinden Meryem sûresine geçişte Şâtıbiyye tarîkiden Verşin besmeleli (vasl-ı kül, kat-ı kül, kat-ı evvel vasl-ı sâni), sektli ve vaslı bütün vecihlerini aldıklarını ifade eder. Ayrıca ayn harfinin tûl ve tevsîtinin, نَادَى kelimesindeki feth ve taklîl vecihleriyle birlikte ayrı ayrı alındığı görülür.¹⁰⁵ Buna göre;

1. Kehf sûresinden Meryem sûresine geçiş besmele vecihleri, ayn harfinin tûlu ve نَادَى kelimesindeki yâ'nın fethi ve aynısının taklîli ile
2. Kehf sûresinden Meryem sûresine geçiş besmele vecihleri, ayn harfinin tevsîti ve نَادَى kelimesindeki yâ'nın fethi ve aynısının taklîli ile
3. Kehf sûresinden Meryem sûresine geçiş vasl (bilâ besmele) vechi, ayn harfinin tûlu ve نَادَى kelimesindeki yâ'nın fethi ve aynısının taklîli ile
4. Kehf sûresinden Meryem sûresine geçiş vasl (bilâ besmele) vechi ayn harfinin tevsîti ve نَادَى kelimesindeki yâ'nın fethi ve aynısının taklîli ile
5. Kehf sûresinden Meryem sûresine geçiş sekt (bilâ besmele) vechi, ayn harfinin tûlu ve نَادَى kelimesindeki yâ'nın fethi ve aynısının taklîli ile
6. Kehf sûresinden Meryem sûresine geçiş sekt (bilâ besmele) vechi, ayn harfinin tevsîti ve نَادَى kelimesindeki yâ'nın fethi ve aynısının taklîli ile

Yûsufefendizâde verilen vecihlerin temel kıraat kitaplarındaki yerlerini de gösterir.¹⁰⁶

¹⁰² Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 142b-143a.

¹⁰³ el-Kehf 18/110.

¹⁰⁴ Meryem 19/1-3.

¹⁰⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 143a-143b.

¹⁰⁶ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 143a-143b.

Müellif, muhtemel sorunun cevabı olarak Ebû Amr ve İbn Amir'in iki sûre arasında fasl¹⁰⁷ yaparak besmeleli vechi almadıklarını söyler ve Şâtıbiyye'den de delil getirir.¹⁰⁸ Buna göre Şâtıbiyye'de "Ebû Amr ve İbn Amir'in böyle okuduğuna dair nas yoktur."¹⁰⁹ ifadesi yer almaktadır. Buradaki ك harfi İbn Âmir'e, ح harfi Ebû Amr'a işaret etmektedir.¹¹⁰ Yûsufefendizâde, Mekkî'nin de İbn Amir'den ve Ebû Amr'dan ilgili konuda meşhur bir rivâyetin olmadığı, üstatlar nezdinde muhtar olan görüşün ise kârinin sekte ile iki sûre arasını ayırsa bile faslı terketmeleri olduğu görüşüne yer verir. Aynı şekilde Verş'in Ebi't-Tayyibe okuduğu iki sûre arasında sekte bila besmele vechini Mekkî'nin okuduğunu ve ilgili ifadelerin *Tebşıra*'da geçtiğini söyler. Neticede Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'de naklettiği üzere İbn Âmir ve Ebû Amr için vasıf aldıklarına, bunun da İbnü'l-Cezerî'nin verdiği tarîklerden sabit olduğuna değinir.¹¹¹

Yûsufefendizâde, İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe* ve *Neşr*'de¹¹² ayn harfinde tûl ve tevsît ile birlikte kasr vechine de yer verdiğini¹¹³ ancak kendilerinin kasr yapmadıklarını söyler.¹¹⁴ Çünkü ona göre¹¹⁵ Şâtıbiyye'nin zahirinden anlaşılana ayn harfinde tûl ve tevsît vechi olduğudur.¹¹⁶ İbnü'l-Cezerî de *Neşr*'inde tûl ve tevsît vechilerinin Mısırlı ve Mağribli bütün kurrâ ve onların tabiielerine göre tercih edildiğini söyler ve tarîklerini verir. Yine o, ayn'ın kasr vechine gelindiğinde ise İbn Şureyh'in tek kaldığı Ezrak tarîkiden Verş'in bir okuması olduğunu söyler.¹¹⁷ Nakillerden hareketle Yûsufefendizâde'nin ayn harfinin kasr vechini almadıklarının sebebi anlaşılabilir.

Yûsufefendizâde, Ebû Şuayb Sûsî için كهيعص âyetindeki yâ'da imâle vechinin okunup okunmadığıyla ilgili muhtemel soruya kıraat kitaplarında geçen rivâyetlere yer verdikten sonra Sûsî'nin yâ'daki imâle vechinin *Teysîr* ve *Şâtıbiyye* tarîki olmadığını söyler. Her iki tarîke göre Sûsî için hâ'nın imâlesi ve yâ'nın fethi vardır. Dâni, *Câmiu'l-Beyân*'da her ne kadar Sûsî için yâ'nın imâleli vechini bir kanalla okuduğunu söylese de

¹⁰⁷ Fasl'ın iki anlamın da biri olarak, iki sûre arasında geçiş halinde besmeleyi takip eden sûreye bitiştireksizin besmelede vakfedip ardından sûreye geçiş yapan kimselerin okuyuşu için kullanılır. bk. Fırat, *Tevvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 162.

¹⁰⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 143b.

¹⁰⁹ وَلَا نَصَّ كَلَّا حَبَّ

¹¹⁰ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 9 (102. Beyt)

¹¹¹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 143b.

¹¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/348-349.

¹¹³ İbnü'l-Cezerî kasr vechine de işaretle فَالْتَّلَاثَةُ لَهُمْ وَنَحْنُ عَيْنٍ فَالْتَّلَاثَةُ لَهُمْ ibaresine yer vermektedir. Bk. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr*, thk. Muhammed Temim Mustafa Zu'bî (Cidde: Dâru'l-Hüdâ, 1414/1994), 43.

¹¹⁴ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 143b-144a.

¹¹⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 144a.

¹¹⁶ Şâtıbiyye'deki ifâde ise فِي عَيْنِ الْوَجْهَانِ وَالطُّولِ فَضْلًا şeklinde. Bk. Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 15 (177. Beyt).

¹¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/348-349. Ayrıca bk. Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 144a.

Yûsufefendizâde Şâtıbiyye tarîkine göre okudukları için hâ ve yâ'nın imâlesini Sûsî için birlikte almadıklarına yer verir.¹¹⁸

Soru 13. Tâhâ sûresindeki gibi âyet sonları zevât-i yâ ile biten kelimelerin yer aldığı on bir sûrede Verş'e göre vecih nasıl olmalıdır?

طه مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى¹¹⁹

Cevap 13. Yûsufefendizâde, kıraat kitaplarından kaynak göstererek Tâhâ sûresindeki gibi âyet sonları zevât-i yâ ile biten kelimelerin yer aldığı on bir sûrede¹²⁰ ilgili kelimelerin Verş'e göre sadece taklîl ile okunduğunu, şayet kelimelerin sonunda بَنِيهَا وَصَحِيهَا örneklerindeki gibi müenneslik hâ'sı varsa ister vâvî ister yâî olsun (o zaman taklîl ile birlikte) fethalı da okunabileceğini söyler. Şayet kelimedede râ bulunursa بَنِيهَا örneğinde olduğu gibi tek vecih taklîlin (beyne beyne) okunduğuna da yer verir.¹²¹ Müellif, ilgili yerde İbnü'l-Cezerî'den nakillerde bulunur¹²² ve tarîklere göre iki vechin de sahih olduğunu söyler.¹²³

Soru 14. Nûr sûresi 33. âyetinde olduğu gibi (medd-i) bedel, zevât-i yâ ve içinde hemze bulunan iki ayrı kelime bir araya gelse Verş için hangi vecihleri okursunuz?

وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا¹²⁴

Cevap 14. Bu âyet, içinde medd-i bedel olan وَأَتَوْهُمْ kelimesinin, medd-i bedel ile zevât-i yâ'dan sayılan آتَاكُمْ kelimesinin ve içinde hemze bulunan iki ayrı kelimenin الْبِغَاءِ إِنْ örneğindeki gibi bir araya gelmesinden kaynaklı olarak kıraat farklılıklarını içermektedir.

Yûsufefendizâde burada Verş için Şâtıbiyye tarîkine göre, medd-i bedelin tûlu ile feth (üç vecih), medd-i bedelin tûlu ile taklîl (üç vecih), medd-i bedelin tevsîti ile taklîl (üç vecih), medd-i bedelin kasrı ile feth (üç vecih) vecihlerini aldıklarını söyler. Bu vecihlerin tamamının Şâtıbiyye'den mutlak olarak anlaşılabilirliğine değinir. Vecihleri maddelendirerek detaylandırır ve kaynaklarına da işaret eder.¹²⁵ Müellifin yazdığı ibarelerden hareketle şunlar söylenebilir:

1. وَأَتَوْهُمْ meddi bedel (tûl)+ الْبِغَاءِ إِنْ آرَدْنَ ikinci hemzenin (ان) teshîli+ آتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın feth ve ayrıca taklîli ile (toplamda 2 vecih)

¹¹⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 144a-144b.

¹¹⁹ Tâhâ 20/1-2.

¹²⁰ Bu sûreler, Tâhâ, Necm, Meâric, Kıyâme, Nâziat, Abese, A'lâ, Şems, Leyl, Duhâ, Alak'tır. Bk. Hamdân, "Ecvibe", 373.

¹²¹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 145b-146ab.

¹²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/49-50.

¹²³ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 147a.

¹²⁴ en-Nûr 24/33.

¹²⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 147ab-148a.

2. meddi bedel (tûl)+ اِنْ اَرَدْنَ عَلَى الْبِغَاءِ ikinci hemzenin (ان) harf-i medde ibdâli¹²⁶+ اَتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın feth ve ayrıca taklîli ile (toplamda 2 vecih)
3. meddi bedel (tûl) + اِنْ اَرَدْنَ عَلَى الْبِغَاءِ ikinci hemzenin (ان) harekeli ye'ye dönüşmesi ve kesre okunması (ي ن)¹²⁷ + اَتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın feth ve ayrıca taklîli ile (toplamda 2 vecih)
4. اَتَاكُمْ teshîli+ اِنْ اَرَدْنَ عَلَى الْبِغَاءِ ikinci hemzenin (ان) teshîli+ اَتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın taklîli (1 vecih)
5. meddi bedel (tûl)+ اِنْ اَرَدْنَ عَلَى الْبِغَاءِ ikinci hemzenin harf-i medde ibdâli+ اَتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın taklîli ile (1 vecih)
6. meddi bedel (tûl)+ اِنْ اَرَدْنَ عَلَى الْبِغَاءِ ikinci hemzenin (ان) harekeli ye'ye dönüşmesi ve kesre okunması (ي ن) + اَتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın taklîli (1 vecih)
7. meddi bedel (tûl)+ اِنْ اَرَدْنَ عَلَى الْبِغَاءِ ikinci hemzenin (ان) teshîli+ اَتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın fethi ile (1 vecih)
8. meddi bedel (tûl)+ اِنْ اَرَدْنَ عَلَى الْبِغَاءِ ikinci hemzenin (ان) harf-i medde ibdâli+ اَتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın fethi ile (1 vecih)
9. meddi bedel (tûl)+ اِنْ اَرَدْنَ عَلَى الْبِغَاءِ ikinci hemzenin (ان) harekeli ye'ye dönüşmesi ve kesre okunması (ي ن) + اَتَاكُمْ kelimesindeki zevât-i yâ'nın fethi ile (1 vecih)

Yûsufefendizâde ilgili vecihlerin *Şâtıbiyye*'nin zahirinden ve ilgili yerde isimlerini verdiği kitapların içeriğinden çıkarılabileceğini ve (Medd-i) bedelin tevsîtinin fethi ve kasrının taklîli vecihlerini ise almadıklarını, alınmış olsaydı vecihlerin on sekiz olacağını söyler.¹²⁸

Soru 15. Vâkıa sûresindeki 58. ve 59. âyetlerde olduğu gibi hemzeli kelimeler cem' olsa Verş'e göre vecihler nasıl gerçekleşir?¹²⁹

اَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ اَنتُمْ تَخْلُقُونَهُ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ¹³⁰

Cevap 15. Burada Vâkıa sûresinin 58. âyetindeki اَفَرَأَيْتُمْ ve 59. âyetindeki اَنتُمْ kelimeleri hemze bulunduran kelimelerdir. Kıraat uygulamalarında iki hemze yan yana geldiğinde bazı kıraat farklılıkları ortaya çıkar. Yûsufefendizâde ilgili âyette Verş için,

¹²⁶ İbdâl vechinin bu maddesinde ve diğerlerinde tûl ve kasr vechi kıraat uygulamalarında ayrı ayrı icrâ edilmektedir.

¹²⁷ Harekeli yâ'ya ibdâl olmuş buradaki maddede ve diğerlerinde kesreli yâ'nın ihtilâslı okunup okunmaması durumu ayrı bir çalışma konusudur.

¹²⁸ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 148a.

¹²⁹ Şu soru da ihtimal dahilindedir. 1. Vâkıa sûresindeki 58. ve 59. âyetlerde olduğu gibi hemzeli kelimeler cem olsa Verş'e göre birinci kelimedeki hemzenin bedeli (ibdâl) ile ikinci kelimedeki hemzenin teshîli vechini okuyor musunuz?

¹³⁰ el-Vâkı'a 56/58-59.

Şâtıbiyye ve Tayyibe tarîkiden üç vecihle okuduklarını söyler ve vecihlere yer verir. Buna göre;

1. أَفْرَأَيْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzenin teshîli+ أَنْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzeyi teshîli okumak
2. أَفْرَأَيْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzenin teshîli+ أَنْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzenin (elif) ibdâli
3. أَفْرَأَيْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzenin ve أَنْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzenin (elif) ibdâli ile

Yûsufefendizâde ilgili vecihlerin kıraat kitaplarındaki yerlerine işaret eder ve hemzelerin niçin böyle okuduklarına dâir birtakım açıklamalar da bulunur.¹³¹ Şâtıbiyye'den mutlak olarak anlaşılabilir أَفْرَأَيْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzenin ibdâliyle ve أَنْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzenin teshîli okuma vechini almadıklarının nedenini de izah eder.¹³²

Soru 16. Gâşiye sûresinin âyetlerinde olduğu gibi işmâm ve sâd vecihleri bulunan بِمُصَيِّرٍ kelimesi okunurken hemze-i münekkere'nin vaslı ile lâm-ı tarifi vakfında Hallâd için vecihler nasıl gerçekleşir?

لَسْتُ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ¹³³

Cevap 16. Burada Hallâd için işmâm ve sâd vecihleri bulunan بِمُصَيِّرٍ kelimesi, إِلَّا بِمُصَيِّرٍ âyet bölümündeki ilk kelimedenden ikinciye geçiş ve الْأَكْبَرَ kelimesinin okunuşu bir araya geldiği için kıraat farklılıkları meydana gelmektedir.

Yûsufefendizâde Şâtıbiyye tarîkine göre Hallâd için iki vecih olduğunu söyler: Buna göre;

1. بِمُصَيِّرٍ kelimesindeki sâd'ın işmâmı ve الْأَكْبَرَ kelimesinin vakfında lâm-ı tarifi sektesi ile okunan vecihtir. Bu, Dâni'nin Ebü'l-Hasen'e okuduğu kıraattir. İbn Mücahid, Ebü'l-Alâ ve Mekki gibi çoğunluğa göre kat' iledir.

2. بِمُصَيِّرٍ kelimesindeki sâd'ı halis bir sâd ile (işmâmsız) ve الْأَكْبَرَ kelimesinin vakfında lâm-ı tarifi nakli¹³⁴ ile okunan vecihtir. Bu, Dâni'nin Ebü'l-Feth Fârise okuduğu vecihtir.¹³⁵

Yûsufefendizâde Şâtıbiyye ve Teysîr tarîkine göre Hallâd için lâm-ı tarifi vakfında sekt vechini almadıklarını, ancak Dâni'nin Ebü'l-Hasen'e okuduğu kıraati ve Ebü'l-Feth'e okuduğu nakil kıraatini aldıklarını ifade eder. Müellif, Ca'berî'den nakille بِمُصَيِّرٍ

¹³¹ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 148ab-149a.

¹³² Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 149a.

¹³³ el-Gâşiye 88/22-24.

¹³⁴ Nakil: Hemzeyi hafız etmekle beraber harekesini öncesinde gelen sakin harfe vermektir. Örnek: لَسْتُ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ şeklinde okunmasıdır. bk. Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 218.

¹³⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 149a.

kelimesindeki sâd'ın işmâmı ile okunan vechin Dâni'nin Ebü'l-Hasen'e, sâd'ı halis bir sâd ile (işmâmsız) okunan vechi de Dâni'nin Ebü'l-Feth'e okuduğu kıraat olarak yineler.¹³⁶

Yûsufendizâde konuyla ilgili olarak *Tayyibe'*de aldıkları vecihlere de yer verir.¹³⁷ Buna göre;

1. *بِمُصَيِّطٍ* kelimesindeki sâd'ın işmâmı, *بِمُصَيِّطٍ إِلَّا* kelimesindeki hemze-i münekkerenin adem-i sekti (tahkîk) ve *الْأَكْبَرِ* kelimesindeki lâm-ı tarifi vakfında iki vechi Meşârike ve Meğâribe alimlerinin çoğunluğuna göredir.

2. *بِمُصَيِّطٍ* kelimesindeki sâd'ı halis bir sâd ile (işmâmsız), *بِمُصَيِّطٍ إِلَّا* kelimesindeki hemze-i münekkerenin adem-i sekti (tahkîk) ve *الْأَكْبَرِ* kelimesindeki lâm-ı tarifi vakfında nakil ile olan vechi *Teyisîr* ve *Şâtıbiyye'*de yer alır.

3. *بِمُصَيِّطٍ* kelimesindeki sâd'ın işmâmı, *بِمُصَيِّطٍ إِلَّا* kelimesindeki hemze-i münekkerenin sekti, *الْأَكْبَرِ* kelimesindeki lâm-ı tarifi vakfında iki vechi

Müellif ilgili vecihleri verdikten sonra med harfinde¹³⁸ ve hemze-i münekkereli kelimelerde sekt, *بِمُصَيِّطٍ* kelimesindeki sâd'ın işmâmı ve *الْأَكْبَرِ* kelimesindeki lâm-ı tarifi vakfında nakil ile olan vechi almadıklarını söyler.¹³⁹

Soru 17. Kureyş sûresinin son âyetinden Mâun sûresinin ilk âyetine geçiş yapılırken Verş için ihtimal dâhilindeki bütün vecihler alınmakta mıdır?

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ¹⁴⁰ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ¹⁴¹ وَأَمَّنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ

Cevap 17. Yûsufendizâde, iki sûre arası geçiş (Kureyş sûresinden Mâun sûresine) örneği olan bu âyetlerde Şâtıbiyye Tarîkine göre Verş'in iki sûre arası geçişinde besmele vecihlerini ve vasl (bila besmele) ile sekt (bilâ besmele) vecihlerini (*وَأَمَّنَّهُمْ*) kelimesindeki (medd-i) bedelin tûl, tevassut ve kasr vecihleriyle birlikte *أَرَأَيْتَ* kelimesindeki hemzeyi teshîl ile ve (eliften) bedelle (ibdâl) okuduklarına yer verir. Bunun da *Şâtıbiyye'*nin zahirinden ve ilgili vecihlerin çoğunu içeren bazı kitaplarda yer alan ifâdelerden aldıklarını söyler ve vecihleri sıralar: Buna göre;

1. (*وَأَمَّنَّهُمْ*) kelimesindeki (medd-i) bedelin tûlu, besmele vecihleri (kat-ı küll, kat-ı evvel vasl-ı sâni, vaslı küll) ve *أَرَأَيْتَ* kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

2. (*وَأَمَّنَّهُمْ*) kelimesindeki (medd-i) bedelin tûlu, vasl (bila besmele/besmelesiz) ile *أَرَأَيْتَ* kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

¹³⁶ Yûsufendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 149a-149b.

¹³⁷ Yûsufendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 149b.

¹³⁸ Burada müellifin kastettiği medde sekt vechi *مَدَّكَ بِمَا أَنْتَ مَدَّكَ* âyetindeki *بِمَا أَنْتَ* kısmında olsa gerektir. Burada ilk kelimedenden ikinci kelimeye geçişte med ile birlikte sekt yapılmasıdır. Dimyâti, med sekti için örnekler verir. bk. Dimyâti, *İthâf*, 1/219.

¹³⁹ Yûsufendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 149b.

¹⁴⁰ el-Mâ'ûn 107/1.

¹⁴¹ Kureyş 106/4.

3. (وَأَمَّنْهُمْ) kelimesindeki (medd-i) bedelin tûlu, sekt (bila besmele/besmelesiz) ile أَرَأَيْتَ kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

4. (وَأَمَّنْهُمْ) kelimesindeki (medd-i) bedelin tevassutu, besmele vecihleri (kat-ı küll, kat-ı evvel vasl-ı sâni, vaslı küll) ve أَرَأَيْتَ kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

5. (وَأَمَّنْهُمْ) kelimesindeki (medd-i) bedelin tevassutu, vasl (bila besmele/besmelesiz) ile أَرَأَيْتَ kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

6. (وَأَمَّنْهُمْ) kelimesindeki (medd-i) bedelin tevassutu, sekt (bila besmele/besmelesiz) ile أَرَأَيْتَ kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

7. (وَأَمَّنْهُمْ) kelimesindeki (medd-i) bedelin kasrı, besmele vecihleri (kat-ı küll, kat-ı evvel vasl-ı sâni, vaslı küll) ve أَرَأَيْتَ kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

8. (وَأَمَّنْهُمْ) kelimesindeki (medd-i) bedelin kasrı, vasl (bila besmele/besmelesiz) ile أَرَأَيْتَ kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

9. (وَأَمَّنْهُمْ) kelimesindeki (medd-i) bedelin kasrı, sekt (bila besmele/besmelesiz) ile أَرَأَيْتَ kelimesinin ikinci hemzesinin teshîli ve aynısının ibdâli ile

Müellif burada verilen vecihlerin kaynaklarına da işaret eder ve soruları cevaplandırmış olur.¹⁴²

Yûsufefendizâde eserinin sonunda okumuş olduğu kıraatle ilgili kitapları ve hocalarını diğer bir ifadeyle kıraat ilmindeki silsilesini zikreder. Daha sonra *Kâdi Beyzâvî Tefsiri* ve *Buhârî* ile ilgili icâzetinden de bahseder.¹⁴³ Müellifin ayrıntılı olarak verdiği icâzet silsileleri ayrıca çalışma konusu yapılabilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Amasyalı Yûsufefendizâde'nin kıraat ilmine katkıları ve Vezir Ebû Nâile Abdullah Paşa'nın soruları üzerine kaleme aldığı risâlesi analiz edilmiştir. Müellifin şeyhülkurrâ olan babası ve reîsülkurrâ olan dedesi sayesinde güçlü bir ilmî silsileye sahip olması, kıraat alanındaki yetkinliğinin temelini oluşturmuştur. Risâlede, kıraat uygulamalarına dair müşkil konulara odaklanılmış, özellikle Verş rivayetiyle ilgili meseleler detaylandırılmıştır.

Yûsufefendizâde kıraat vecihlerini alırken ruhsatı değil azîmet metodunu tercih etmiş ve bunu da eserine yansıtmıştır. Bununla birlikte kendisinin de almadığı vecihler vardır. Müellif, vecihlere yer verirken kıraat kitaplarının zahir ifadelerinden ve ibarelerinden yararlanmasının yanı sıra kıraat kitaplarının muhtevasından ihtimalen çıkabilecek vecihlere de işaret etmiştir.

Müellif, âyetlerin vecihlerine yer verirken bazen durak ve âyet sonlarını da içine alacak şekilde özellikli kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşan vucûhatlara yer

¹⁴² Yûsufefendizâde, *Ecvibe* (Bölge Yazma Eserler, 5824/3), 149b-150ab.

¹⁴³ Hamdân, "Ecvibe", 385-395.

vermiştir. Günümüzde Türkiye'deki kıraat öğretiminde İbnü'l-Cezerî'nin metodu olan indirâc usûlü uygulanmakta ve vakıfta cem metodu takip edilmektedir. Dolayısıyla bir farklılık oluşmakta ve bu yönde sorulan sorulara göre âyetlerin vecihleri zikredilmiş olmaktadır.

Eserde âyetlerin vecihlerine yer verilirken sûrelerin Mushaf tertibine uyulması gözetilmiştir. İlk cevaplanan soru Bakara sûresinden olup son cevaplanan ise Kureyş sûresinden Mâun sûresine geçiş vecihleridir. Cevaplar ağırlıklı olarak bir sûrenin içinde geçen bir veya birkaç âyetteki vecihlerle ilgiliyken bazen de iki sûre arasındaki geçiş vecihleriyle ilgilidir. Bakara'dan Âl-i İmrân sûresine geçiş vecihlerinin zikredilmesi onlardan biridir.

Risâledeki cevaplara bakılınca kıraat uygulamalarındaki tüm konulara yer verilmesinden ziyade müşkil sayılabilecek konulara müellifin izah getirdiği görülecektir. Bununla birlikte vecihlerin yer aldığı kıraat kitaplarına atıfta bulunması esere ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Risâledeki konuları ağırlıklı olarak Verş rivâyeti oluşturmaktadır. Bunun nedeni Verş rivâyetinin diğerlerine nispetle farklı vecihleri içinde barındırıyor olmasıdır. Bununla birlikte diğer bazı kâriflerle ilgili az sayıda sorulara cevaplar verildiği görülmüştür.

Alanla ilgili çok zengin kaynaklardan istifade eden Yûsufefendizâde, özellikle *Şâtıbiyye* ve *Teyşîr'e* diğer kıraat kitaplarından daha çok yer vermiştir. Müellif, vecihler arasında zaman zaman tercih ve tenkit yapmakta bazen de iki vecih arasında uzlaştırma yolunu seçmektedir. Burada Yûsufefendizâde'nin titiz bir çalışma ortaya koyduğu görülmektedir.

Yûsufefendizâde'nin vecihlere cevap verirken kıraat alanının terminolojisinden (Feth, taklîl, imâle, teshîl, ibdâl, nakl, sekt, vasl, sıla, med vs.) yararlandığı görülmektedir. Yine eserinde kullandığı bazı kavramların da günümüzdeki kıraat uygulamalarında kullanılan bazı kavramlara yakın kullanımlarının olduğu tespit edilmiştir. Onun kullandığı tatvîl günümüzde tûl'a, tevsît günümüzde tevassut'a, iki sûre arasında bismelenin okunmamasını ifade eden vasl ve sekt günümüzde vasl (bilâ besmele) ve sekt (bilâ besmele) kavramlarına denk gelmektedir.

Vezir Ebû Nâile Abdullah Paşa'nın sorduğu muhtemel soruların niteliğinden ve Yûsufefendizâde'nin kendisinin ilmi kişiliğine vurgu yapmasından hareketle vezirin kıraat alanındaki yetkinliğini ve titizliğini çıkarmak mümkündür. Nitekim daha önce vezirin kıraat ilmi ile ilgili iki eserine işaret edilmiştir.

Eserde verilen vecihlerin ve kavramların günümüzdeki kıraat uygulamalarıyla örtüştüğü görülmüş hem kitabi hem şifahi olarak âlimlerin kıraat ilmi konusunda son derece titiz davrandıkları ve bu ilmin kendilerinden sonraki nesillere aktarılması hususunda azami gayret sarfettikleri anlaşılmıştır.

Kaynakça

Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yasar. *Amasya Tarihi*. Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları, 2007.

Akdemir, Mustafa Atilla. “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 83-112.

Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Arifîn*. İstanbul: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1951.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1974.

Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A. Fikri Yavuz vd. İstanbul: Meral Yayınları, ts.

Dabbâ, Ali b. Muhammed. *el-İzâe fi beyâni usûli'l-kırâe*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1420/1999.

Dânî, Ebû Amr. *et-Teysîr fi'l-kırââti's-seb'*. thk. Otto Pretzl. İstanbul: 1930.

Devserî, İbrahim b. Saîd. *Muhtasarü'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât*. Riyad: Daru'l-Hadarâ li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1429/2008.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erba'ate 'aşer*. thk. Şaban Muhammed İsmail. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987.

Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.

Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsufefendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi”. *Marife* 19/1 (2019), 67-81.

Hamdân, Ömer Yûsuf Abdulganî. “Ecvibetü Yûsufefendizâde alâ 'ddeti mesâil fî mâ yete'alleku bi vucûhi'l-Kur'ân”. *Mecelletü'l-İmam eş-Şâtîbî*, 1429/2008.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr. *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr*. thk. Ali b. Muhammed Dabba'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbnü'l-Cezerî. *Tayyibetü'n-neşr*. thk. Muhammed Temim Mustafa Zu'bî. Cidde: Dâru'l-Hüdâ, 1414/1994.

İbnü'l-Cezerî. *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlibîn*. B.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.

İsmet Efendi, Fındıklı. *Tekmiletü's-şekâik fî hakki ehli'l-hakâik*. haz. İsmet Yıldırım. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

Karataş, Şuayip. *İmam Ya'kûb Kıraatinin Özellikleri ve Delilleri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifîn*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1951.

Öge, Ali. 18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri. Konya: Hüner, 2015.

Öge, Ali. "Amasyalı Âlim Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmine Dair Eserlerinin İncelenmesi", *Uluslararası Amasya Alimleri Sempozyumu*, ed. Şuayip Özdemir vd. 187-194. Amasya: Amasya Üniversitesi Yayınları, 2017.

Öge, Ali. "Osmanlı Dönemi Kıraat Eğitimi -XVIII. Yy. Âlimlerinden Yusuf Efendizâde Örneği", II. *Uluslararası Dini Araştırmalar ve Barış Sempozyumu*. ed. Muhittin Okumuşlar. 365-376. Konya: Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yay., 2016.

Özkan, Halit. "Yûsufefendizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/41. İstanbul: TDV yayınları, 2013.

Pâluvî, Hâmid b. Hâce Abdülfettâh. *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Âsitâne, ts.

Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh. eş-Şâtıbiyye el-Müsemmâ: *Hırzû'l-emânî ve vecchü't-tehânî fî'l-kırâati's-seb'*. thk. Muhammed Temim Zu'bî. Medine: Dâru'l-Gavsân, 1431/2010.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.

Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi el-Amâsî. *Risâle fî ecvibeti mesâil mimmâ yete'alleku bi vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 5824/3, 153a.

Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi el-Amâsî. *Vücûhu'l-Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 283074.

Zirikî Muhammed Hayrüddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevâz Ahmed Zümerlî. Beyrut: Dâru's-Selâm, 1415/1995.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/amaillad/issue/86156>.

ORTAK YAZARLI**Yazar(lar) / Author(s)**

Murat AKKUŞ / Mustafa ŞEN

Finansman / Funding

Yazarlar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The authors acknowledge that received not external funding support of this research.

Yazar Katkıları / Authors Contributions:

Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: AEA (%60), CS (%40)

Veri Toplanması / Data Collection: AEA (%60), CS (%40)

Veri Analizi / Data Analysis: AEA (%60), CS (%40)

Makalenin Yazımı / Writing up: AEA (%60), CS (%40)

Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: AEA (%60), CS (%40)

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.